

PROTOKOL

2023 | YIL 4 SAYI 2

KARADENİZ TEKNİK
ÜNİVERSİTESİ
STRATEJİK ARAŞTIRMA
MERKEZİ DERGİSİ

**“Rasyonel Politikalar” Altında
Türkiye Ekonomisi**

Baki Demirel

Putin’in “Belirsizlik” Korkusu

Meltem Hasançebi

**Ziraat Katılım Bankası Reklam Filmi’nin
Eleştirel Söylem Analizine Göre İncelenmesi**

Asiye IŞIK

**Fransa’yı Uyandıran Ölüm: Nahel Merzouk ve
Devam Eden Eşitlik Mücadelesi**

Muharrem Bayrak

**COVID-19’un Küresel Güvenliğe Etkisi:
Çıkarımlar ve Geleceğe Yönelik Bakış Açılıarı**

Fevzi Kırbaşoğlu

**İbrahim Kalın’da Varlık ve İnsan Tasavvuru:
Makale Tanıtımını**

Ragıp Ergün

**21. Yüzyılda Uluslararası Sistemi
Yeniden Kurgulamak (Mı?)**

**Merve Suna
Özel Özcan**

**Metin Heper’in “Türkiye’de Devlet Geleneği”
Adlı Eseri Üzerine Tahlil**

**Öznur
Küçükkelepçe**

EDİTÖRLER

Doç. Dr. Suna ERSAVAŞ KAVANOZ

Doç. Dr. Abdullah UZUN

EDİTÖR YARDIMCILARI

Öğr. Gör. Dr. Fatma NALBANT

Arş. Gör. Dr. Tülay DEMİR

Arş. Gör. Dr. Nisa ERDEM

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Bünyamin ER (Yönetim Bilişim Sistemleri)

Prof. Dr. İsmail KÖSE (Uluslararası İlişkiler)

Doç. Dr. Umut ÜZAR (İktisat)

Doç. Dr. Vahit GÜNTAY (Uluslararası İlişkiler)

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin YADİGAROĞLU (Sosyoloji)

İLETİŞİM

Karadeniz Teknik Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, No:2-06

Telefon: 04623773227

Faks: +90 462 325 3205 – 325 3185

E-Posta: sam@ktu.edu.tr

Web: www.ktu.edu.tr/sam

Yayın Türü:

Ulusal Süreli

**KARADENİZ TEKNİK
ÜNİVERSİTESİ**

**STRATEJİK
ARAŞTIRMA MERKEZİ**

PROTOKOL DERGİSİ

SAHİBİ

Doç. Dr.
Özgür TÜFEKÇİ

Karadeniz Teknik
Üniversitesi
Stratejik Araştırma
Merkezi Müdürü

KTÜ SAM Protokol Dergisi kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler, iktisat, işletme ve sosyoloji başta olmak üzere sosyal bilimler alanında, kısa makalelere yer veren akademik bir dergidir. Kısa makalelerin yanı sıra rapor, derleme, konferans notları, örnek olay, kitap tanıtımı vb. makale dışı yazılara da dergi bünyesinde her sayıda belirli oranda yer verilecektir.

KTÜ SAM Protokol Dergisi Şubat ve Ağustos aylarında olmak üzere yılda iki kez yayımlanır.

Dergide yayımlanan yazılarda belirtilen görüşler yazarlara aittir; Derginin sorumluluğu yoktur.

**KARADENİZ
TEKNİK ÜNİVERSİTESİ**
Stratejik Araştırma Merkezi

SAM

İÇİNDEKİLER

Kısa makale	“Rasyonel Politikalar” Altında Türkiye Ekonomisi <i>Doç. Dr. Baki Demirel</i>	6-18
Değerlendirme/ Fikir Yazısı	Putin’in “Belirsizlik” Korkusu <i>Doktorant Meltem Hasançebi</i>	21-24
Kısa makale	Ziraat Katılım Bankası Reklam Filmi’nin Eleştirel Söylem Analizine Göre İncelenmesi <i>Doktorant Asiye Işık</i>	26-38
Değerlendirme/ Fikir Yazısı	Fransa’yı Uyandıran Ölüm: Nahel Merzouk ve Devam Eden Eşitlik Mücadelesi <i>Doktorant Muharrem Bayrak</i>	40-43
Değerlendirme/ Fikir Yazısı	COVID-19’un Küresel Güvenliğe Etkisi: Çıkarımlar ve Geleceğe Yönelik Bakış Açılıarı <i>Arş. Gör. Fevzi Kırbasoğlu</i>	45-50
Makale Tanıtımı	İbrahim Kalın’da Varlık ve İnsan Tasavvuru: Makale Tanıtımı <i>Dr. Öğr. Üyesi Ragıp Ergün</i>	52-58
Değerlendirme / Fikir Yazısı	21. Yüzyılda Uluslararası Sistemi Yeniden Kurgulamak (Mı?) <i>Doç. Dr. Merve Suna Özel Özcan</i>	60-64
Kitap Değerlendirmesi	Metin Heper’in “Türkiye’de Devlet Geleneği” Adlı Eseri Üzerine Tahlil <i>Doktorant Öznur Küçükkeleşçe</i>	66-74

PROTOKOL

“RASYONEL POLİTİKALAR” ALTINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ

Doç. Dr. Baki Demirel

Yalova Üniversitesi
baki.demirel@yalova.edu.tr

ÖZ

Bu çalışma Yeni Hazine Bakanı Sayın Mehmet Şimşek tarafından ifade edilen “Türkiye’nin rasyonel politikalara dönmek dışında bir seçeneği kalmamıştır” sözünün ekonomi politik analizini yapmayı amaçlamıştır. Çalışma rasyonel olarak ifade edilen kurala dayalı para ve maliye politikalarının tanımlarından ve politika araçlarından yola çıkarak bu politikaların neyi amaçladığı ve iktisadi birimler için ne gibi sonuçlar doğurabileceği ve Türkiye ekonomisi üzerindeki makro etkilerinin neler olabileceği üzerine post-Keynesyen bakış açısı kazandırmak istemektedir. Bu çalışma aynı zamanda alternatif politika önerilerini de sıralamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rasyonel Politikalar, post-Keynesyen Bakış, Kurala Dayalı Politikalar

Giriş

Yeni ekonomi bakanı Sayın Mehmet Şimşek 4 Haziran’da yaptığı konuşmada “Türkiye’nin rasyonel politikalara dönmek dışında bir seçeneği kalmamıştır” ifadesini kullandı. Ayrıca Sayın Bakan kurala dayalı politikalar uygulayacaklarını açıkladı. Sayın Bakanın belirttiği rasyonel zemine dönme ifadesi ve “kurala dayalı ekonomi politikası uygulayacağız” açıklaması katı Ortodoks politikaların uygulanacağını işaretledi ve geçen zaman için uygulamaya konulan politikalar bu doğrultuda gerçekleşti.

Şimdi biraz bu politikaların özüne bir göz atalım. Kurala dayalı politikalardan kastedilen uygulamalar iki başlıkta toparlanabilir: Bunlardan birincisi Taylor Kuralıdır; Taylor kuralına göre bir merkez bankası politika faizini enflasyon, çıktı boşluğuna bağlı olarak belirlemelidir. Basit bir anlatımla kurala göre eğer enflasyon merkez bankası hedefini aşarsa merkez bankasının politika faizini yükseltmelidir, buna karşılık eğer ekonomi bir durgunluk ya da küçülme içine giriyorsa politika faizi düşürülmelidir. Diğer yandan merkez bankasının enflasyon ve istihdam konularından hangisini kendisine daha fazla amaç edindiğine bağlı olarak politika tepkileri de değişecektir.

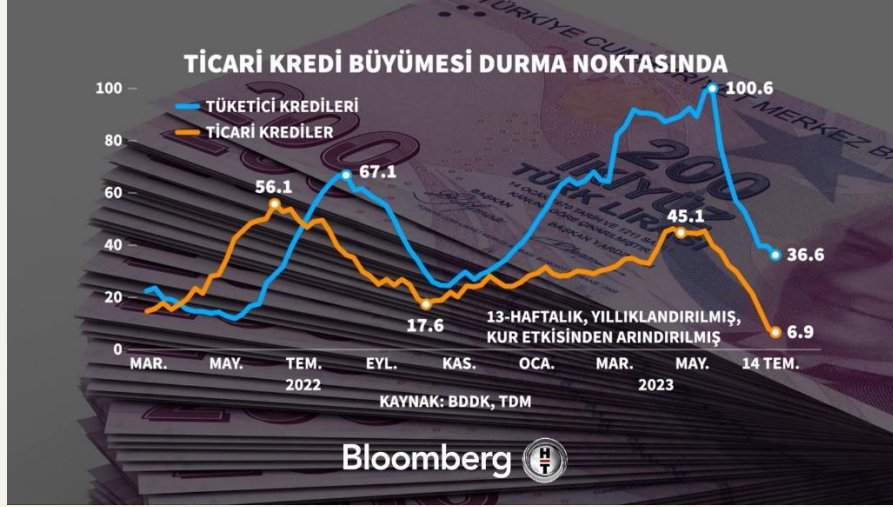
Enflasyon ve faiz ilişki konusu oldukça tartışmalıdır. Heterodoks okulların pek çoğu bu ilişkinin zayıf olduğunu

vurgulamaktadır. Heterodoks okullar enflasyon konusuna büyük ölçüde sınıf çatışmasının, ücret-kâr çelişkisinin bir sonucu olarak bakarlar. Gerçekten de Taylor Kuralına bağlı olarak politika faizinin enflasyon arttıkça yükseltilmesi de bu sınıf çatışmasının bir izdüşümüdür. Çatışmanın esas konusu ise enflasyonla mücadelenin maliyetinin sermayeden çok emekçilere yüklenmek istenmesi ile ilgilidir. Şöyle ki; mevduat ve kredi faizleri ise merkez bankası politika faizine bağlı olarak belirlenir. Mevduat faizi eğer merkez bankası kredi yaratım sürecine tam eşlik ederse politika faizine yakın olur. Mevduat faizi ile politika faizi arasında bir makas oluşmasına engel olabilecek nedenlerden biri de makro ihtiyati tedbirler kapsamında bankaların TL likidite ihtiyacını artırmak ya da azaltmaktır. Kredi faizi ise piyasa gücü (mark-up) ve mevduat faizinin toplamından oluşur. Kredi faizine duyarlı krediler ise tüketici kredileri ve işletme sermayesi için kullanılan KOBİ kredileridir. Yatırımlar için kullanılan krediler ise talep beklentilerine duyarlıdır. Bu talep beklentileri aslında tüketici gelirlerindeki artışla ilgilidir. Tüketici kredilerinin genişletilmesine dayalı olarak yaratılan yurt içi talep ise geçici olduğu bilindiğinden yatırımları teşvik etmediği gibi enflasyonun artmasına neden olabilir.

Bu durumda eğer ki ücretleri artırmadan politika faizini dolayısıyla kredi faizlerini yükseltirseniz hem hane halkları, emekçilerin kredi borçlarını ödemekte zorluk yaşamalarına neden olursunuz hem de yurt içi talebin azalmasına yol açarsınız. Aslında politika faizini yükseltmekteki en önemli amaç da yurt içi talebi azaltmaktır. Ancak bu biçimde bir politika ile talebi baskılamak emekçi-ücretli kesimin temerrüde düşmelerine bankacılık sisteminin ise aktif kalitesinin bozulmasına neden olabilir. Yani finansal istikrarsızlığı büyütebilir. Diğer yandan faizlerin artması KOBİ kesiminin işlerinin sürmesi için yeterli kaynağa ulaşamamalarına işten çıkartmalara ve iflaslara yol açabilir.

1. Kurala Dayalı Politikalar Üzerine Tartışmalar

Nitekim aşağıda BloombergHT haberinin grafiği de bu açıklamalarımızı desteklemektedir. Ticari kredilerin durması arzın azalmasına, yeni iflaslara ve daha yüksek işsizliğe yol açabilecektir.

Grafik 1. Ticari Kredilerin Gelişimi

Kaynak: <https://twitter.com/BloombergHT/status/1682051128614166528/photo/1>

Dolayısıyla hem talebin düşmesi hem finansman baskısı sonucu işsizlik artabilir. Aslında Ortodoks para politikasının bir diğer hedefi de budur; artan işsizlik ücret baskısını da daha da artacaktır. Çünkü Ortodoks iktisadi kavrayış ücret-fiyat sarmalının enflasyonu yükselttiğini öne sürmektedir. Dolayısıyla Taylor kuralına bağlı des-enflasyon süreci işsizliği artırarak ücret baskısı yaratmak böylece toplam talebi düşürmek, ekonomi küçültmek üzerine kuruludur.

Oysa ücret artışları enflasyonu geriden takip etmektedir. Evet, enflasyon ve ücret artışları arasında bir korelasyondan söz edebiliriz ancak ilişkinin yönü daha çok enflasyondan ücret artışlarına doğrudur. Ortodoks iktisadi düşüncenin ücret-fiyat sarmalından söz etmesi ve ilişkinin yönünü ücret artışlarından enflasyona doğru açıklaması da yukarıda bahsettiğimiz sınıf çatışmasının sonucudur (Yılmaz, 2023).

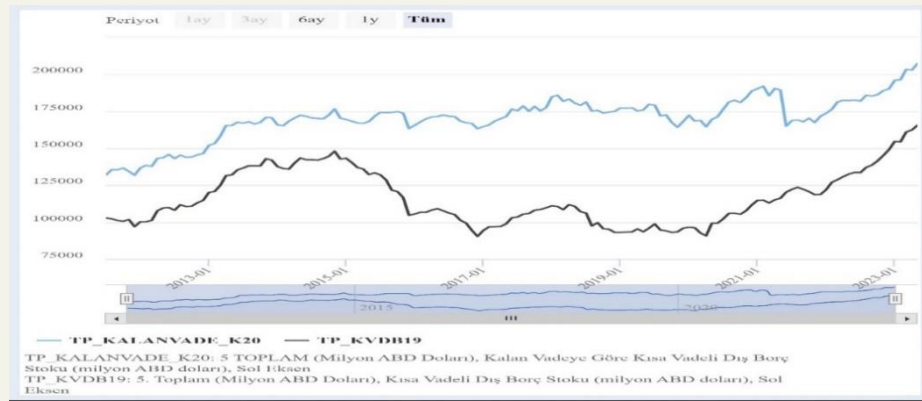
Türkiye gibi dışa açık küçük ekonomilerde Taylor kuralı aynı zamanda döviz kurundaki değişimleri de içermektedir. Bu durum aynı zamanda Türkiye, Arjantin gibi ekonomilerin kur-faiz sarmalına girmelerine ve küresel finans kapitalin tercihlerine bağlı politika uygulamalarına neden olmaktadır. Dolayısıyla sermaye hareketlerinin kontrolsüz olduğu koşullarda bağımsız para politikasından söz etmek mümkün değildir (Cömert ve Öncü, 2023). Dolayısıyla Taylor kuralının gereği olarak esnek kur sistemi altında dahi bağımsız para politikası mümkün değildir ve bu politika Ortodoksların iddiasını da boşa düşürmektedir. Eğer ki bir ülkenin kamu bilançosu Türkiye’de olduğu gibi (koşullu yükümlülükler dâhil) Dolarize olmuş ise kontrolsüz sermaye hareketleri altında (ya da tam Ortodoks politika çerçevesinde) bağımsız maliye politikasından da söz edilemeyecektir.

Türkiye, hatırlanacağı üzere 2018 ve 2021’de kur krizi yaşamış, 2021’de ise kur krizi o dönemdeki TCMB Başkanı ve Hazine Bakanı’nın istifaları ile ötelenmişti. 2018 ve 2021 kur krizlerinin ortaya çıkışları bir birinden farklı nedenlere dayanmaktadır. 2018 krizi yabancıları spekülâtif davranışları sonucu oluşmuşken 2021 krizi ise yerlilerin Dolar atağı olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla o dönem TL mevduatların neredeyse tamamının DTH olması durumu ile karşı karşıya kalmıştık. Bu açıkça TL’nin para olma vasıflarının kaybolması ve iktisat politikası uygulayamamak anlamına geliyordu.

Her iki krize karşı alınan önlemler aslında 2023 yılı için birbirini destekleyen iki tampon yaratmıştı. Bunlardan birincisi, 2018 kur krizi sonrası bankalara Londra Takas (Swap) piyasasının kapatılması ve TCMB’nin bu sorumluluğu üstlenmesiydi. Diğeri ise 2021 kur krizinde yerlilerin kur atağını önlemek için kur riskini kamunun üstlendiği Kur Korumalı Mevduat hesabı ve türevlerinin ortaya çıkışıydı. Ben her iki aracın ya da tamponun gerekli ve kullanışlı olduğunu düşünenlerdenim. Referanslar listesine yer alan Korkut Boratav hocayla yapılan röportajı okumanızı tavsiye ediyorum (Mengüç, 2023).

2023 yılında ise Türkiye’nin kapısında artış eğilimine giren cari açık ve kısa vadede çevrilmesi gereken dış borç stoku sorunları vardır (TCMB, 2023a). Aşağıdaki Grafik 2 bu eğilimi yansıtmaktadır. Buna ilave olarak dış ticarete ise 2023 Temmuz ayı öncü göstergeleri \$12 milyar ticaret açığına işaret etmektedir. Bu durum Ocak-Mayıs döneminde \$37 milyar olan cari açığın Temmuz ayı sonunda daha da artmasına neden olacaktır.

Grafik 2. Türkiye’nin Kısa Vadeli Dış Borç İstatistikleri

Kaynak: EVDS <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/dashboard/5034>

Dolayısıyla dış borç stokunun yüksekliği ve cari açığın sürekli artması merkez bankası rezerv pozisyonu ve küresel finansal sıkılaştırma göz önüne alındığında ödemeler dengesi krizine yol

açabilecek önemli bir sorun yumağı olarak karşımızda durmaktadır.

“Türkiye’nin rasyonel politikalara dönmek dışında bir seçeneği kalmamıştır” ifadesi aynı zamanda döviz ihtiyacını karşılamaya yönelik adımları da kapsamaktadır. Bu adımlar açık bir biçimde kısa vadeli yabancı sermayeyi çekmeye ve ihracatçıların kur ve ücretler üzerindeki isteklerini karşılamaya yönelik olarak tasarlanmıştır. Bu çerçevede atılan adımlar; döviz kurunun yükseltilmesinin yanında, TCMB’nin politika faizini artırması, asgari ücretin ve diğer ücretlerin belli seviyede tutulması biçimde uygulanmıştır. Bu politikanın görünen amaçları iç talebin baskılanması ile ithalatı azaltmak, ihracatçıya fiyat rekabeti için alan yaratmak ve kısa vadeli yabancı sermayeyi cezbedecek kur ve faiz seviyesi oluşturmak olarak ifade edilebilir.

Bence bu adımların başarı şansı düşüktür. Çünkü ihracatta esas belirleyici olan kur artışı değil dış taleptir. En önemli ticaret ortaklarımız olan ABD, Avro Bölgesi ve İngiltere’de uygulanan sıkılaştırıcı politikalar dış talebi olumsuz etkilemektedir. Ayrıca kur artışı ile ticaret hadlerinin aleyhimize dönmesi ihracat yoluyla elde edilen kazançların karşı ülkeye geçmesine neden olmakta, başka bir ifadeyle yurt içinde toplumsal refaha bir katkısı olmamaktadır. Esasında bu durum, ihracatçı kesimin ülkeyi yoksullaştırıcı biçimde genişlemesidir. Kaldı ki ithalat kompozisyonumuz büyük ölçüde ara ve yatırım malı ağırlıklıdır. Bu da demektir ki kur artışı ihracatçılarımızın girdi maliyetlerini yükseltmektedir. Bu aynı zamanda yurt içinde ticarete konu olmayan malların fiyat artışlarını da tetikleyebileceğinden enflasyonu artıracak bir adımdır.

Yabancı sermayeyi çekmek üzere atılan kur ve faiz artışı adımları ise kısa vadeli sermayeye yönelik olup tatminkâr bulunmamıştır. Hem yerli hem de yabancı basın, iş çevreleri, bankalar ve Ortodoks düşünceye sahip akademisyenler özellikle yukarıda bahsettiğim iki tamponun kaldırılmasını talep etmektedirler.

Söz konusu tamponların kaldırılması Türkiye için tehlikeli bir adım olabilir. İçine girebileceğimiz kur-faiz sarmalı -ki kur-faiz artışları ile buna yönelik adımlar da atılmıştır- enflasyonu daha da yükselteceği gibi ekonominin derin bir küçülme içine girmesine de yol açabilir. Bu kaçınılmaz bir slumpfasyona (ekonomi daralırken yüksek enflasyonun görülmesi durumu) ve hatta bir borç krizine ve onu takip edecek banka krizine neden olabilir.

Yabancı sermayeyi çekmeye yönelik politikalardan birisi de borç yönetimi politikasının uygulanmasıdır. Bu da bizi kurala dayalı politikaların ikincisine götürmektedir.

Kurala dayalı politikaların ikincisi mali disiplin kavramı ile açıklanmaktadır. Mali disiplin ise Ortodoks sermaye yanlı politikanın ürünüdür. Bunu yine safça hatalı bir kavrayış olarak tanımlayalım. Bütçe açıklarının enflasyona neden olduğu ve dışlama etkisi yaratarak özel yatırımları azalttığı iddiaları ise yine safça Ortodoks iktisadi düşüncenin sanrılarıdır diyelim.

Bu bağlamda Hazine Bakanı'nın sözünü ettiği kurala dayalı maliye politikası birbirini tamamlayan iki hedefe odaklıdır. Bunlardan birincisi faiz dışı bütçe fazlasıdır; kamu gelirlerinin faiz ödemeleri hariç kamu harcamalarından fazla olmasını ifade eder (Şimşek, 2023). Diğeri ise verginin tabana yayılmasıdır¹. Bu açıkça 1980 Monetarizminin ürünü olan bir düşüncedir. Zenginin ödemesi gereken vergileri toplumun daha geniş kesimlerine yayarak onların vergi yükünü hafifletmek... Arz yanlı iktisadın meşhur Laffer Eğrisi de bu görüşü desteklemek için üretilmiştir.

Hazine Bakanı'nın bu açıklamalarından sonra yani ekonominin rasyonel zemine dönmesi gerektiği ve kurala dayalı politikalar uygulanacağı söyleminin maliye politikası ayağında dolaylı vergilerde artışa gidildi. Bu kapsamda yurt dışı telefon harcı 20 bin TL'ye yükseltilirken, %18 KDV oranı %20, %8 KDV %10 olarak belirlendi. Yine bu kapsamda tüketici kredilerindeki vergi oranı %10'dan %15'e çıkartılarak örtülü faiz artışı yapıldı. Bunlara ek olarak “Yargı, Noter, Tapu ve Kadastro ile Pasaport harçlarına %50 oranında” zam yapıldı (Bloomberght, 2023). Ayrıca MTV'nin iki katı olarak ödenmesi de hükme bağlandı. Görüldüğü üzere bütçe disiplini kapsamında vergi yükü tabana yayılmış, doğrudan vergiler yerine harcamalar üzerinden alınan vergiler artırılmıştır. Peki neden?

Bu politikanın nedenini açıklamak için öncelikle şu durumu vurgulamakta yarar var: Devlet harcadıkça para yaratır ve yarattığı parayı vergi ile geri çeker. Yani vergiler kamu harcamalarının finansmanı için değildir. Verginin diğer önemli bir görevi ise devlet parasına yani bizde TL'ye talep yaratmaktır. Dolayısıyla vergi artışları parasal genişlemeden fazla ise bu parasal sıkılaştırmadır. Yukarıda bahsettiğim üzere faiz artışı da faize duyarlı kredilerini azaltır ki bu da parasal sıkılaştırmadır.

Peki, her iki aracı kullanarak uygulanan parasal sıkılaştırma ile amaçlanan nedir? Elbette talebi kısmak, ekonominin hızlı büyümesinin önüne geçmek. Bu açıkça durgunluk ya da iktisadi küçülme yaratmaktır. Zira ekonominin büyümesinin koşulu parasal büyümedir yani kredilerin genişlemesidir.

Politika faizini yükselterek faize duyarlı kredileri azaltmak, makro ihtiyati tedbirler üzerinden bankaların kredi akışını zayıflatmak, harcama üzerinden vergileri artırmak hepsi

parasal sıkılaştırma amacının araçları olarak kullanılmaktadırlar. Özetle amaç harcamaları kısarak ekonominin soğumasını yani daralmasını sağlamaktır. Bu politikanın hedefi ise harcama eğilimi yüksek emekçi kesim ve/veya hane halklarıdır. Elbette bu politikalar bu yazıya girişte bahsettiğim sınıfsal tercihin bir sonucudur.

Ana Akım/Ortodoks ders kitaplarında anlatılan yanlış ilişkilerden biriside para arzının merkez bankası tarafından belirlendiği ile ilgilidir. Bu hatalı anlatıda bankaların kısmi rezerv bankacılığı yaptığı ya da fon arz edenlerle fon talep edenler arasında aracı kurum olduklarından bahsedilir. Yani bankalar mevduat toplayıp kredi veren kurumlar olarak tanımlanırlar. Oysa bankalar doğrudan para yaratan kurumlardır. Mevduat toplayıp kredi vermezler aksine kredi vererek mevduat yaratırlar. Dolayısıyla Ortodoks ders kitaplarında açıklanan çarpan mekanizması da hatalıdır. Aksine para bölme kavramı geçerlidir. Bu yazının kelime sınırı olduğu için konu hakkında daha detaylı bilgi sağlayacak kaynakları referans bölümünde paylaşacağım.

Konumuza dönelim, para çarpanı mekanizmasının gerçekliğine dayalı iktisadi kavrayış, bütçe açıklarının enflasyona yol açtığını, yine kamu borçlanma gereğinin artmasının özel yatırımları dışladığını da savunmaktadır. Bunların ikisi de hatalı önermelerdir. Bu görüşlerin ikisinin dayandığı teoriler sırayla Miktar Teorisi ile Ödünç Verilebilir Fon Teorisidir ve her ikisi de yanlış iktisadi anlatıya neden olmaktadır. Çünkü parasal genişleme her durumda enflasyona neden olmayacaktır. Kamu harcaması ya da kredilerle yaratılan mevduatlar harcanmadıkça enflasyona neden olmaz. Harcansa bile eğer ekonomide atıl kapasite varsa bu harcamalar atıl kapasiteyi harekete geçireceğinden yine enflasyona neden olmayacaktır.

Kamu açıklarına konu edilen kamu harcamalarının kompozisyonu da harcamaların enflasyon etkisi üzerinde etkilidir. Verimli alanlara yapılacak, ekonominin ihracat kompozisyonunu değiştirecek, teknoloji düzeyini artıracak kamu yatırımları ve kamu istihdam artışı aksine özel yatırımları ve istihdam artışını da teşvik edebileceğinden enflasyon üzerinde azaltıcı etki yaratabilecektir.

Ayrıca faiz ödünç verilebilir fon teorisinde bahsedildiği gibi piyasa da belirlenen içsel bir değişken olmayıp dışsaldır yani merkez bankaları tarafından belirlenir. Dolayısıyla kamu borç stokundaki artışın faizleri yükselteceği hatalıdır. Bununla birlikte faizlerin yüksek olmasının yatırımları dışlayacağı görüşü de hatalıdır. Zira yatırımların faize duyarlılığı düşüktür. Yatırımlar talep beklentilerine karşı duyarlıdır.

Buraya kadar yazdıklarımızı toparlayacak olursak, Türkiye'nin yeni ekonomi yönetimi ödemeler dengesi krizi riskini ön plana almış görünmektedir. Yüksek dış borç sorunu ve artan cari açık öncelikli sorun olarak algılanmış ve döviz sorununu çözmeye yönelik Ortodoks adımlar atılmaya başlanmıştır. Atılan adımların, uygulamaya konulan politika araçlarının aynı zamanda yüksek enflasyonu orta-uzun vade de düşürmeye yönelik olduğu da iddia edilmiştir. Ortada henüz bir politika metni olmadığından bu çıkarımlarımız TCMB Başkanının ve Hazine Bakanının demeçlerine ve uygulamaya konulan politika araç setine dayanmaktadır.

Döviz sorununa çözüm olarak uygulamaya konan parasal sıkılaştırma ve ücret baskısı, ithalatı azaltmak ve ihracatı azaltmak üzerine tasarlanmış olsa da neden doğru olmadığını yukarıda tartışılmıştır. Enflasyon bizzat TCMB Başkanı tarafından talep enflasyonu olarak tanımlandığından (TCMB, 2023) parasal sıkılaştırma, iç talebin bastırılması aynı zamanda enflasyonla mücadelenin bir yöntemi olarak uygulamaya konmuştur.

Evet, ekonomiyi derin bir resesyona sokarak; işsizlik yaratarak, ücretleri baskılayarak enflasyon düşebilir ve belki cari açık da azalabilir. Ancak bu politikayla bölüşüm sorunu derinleşir ve daha fazla yoksulluk ortaya çıkabilir. Kredi geri dönüşlerini sorunlu hale gelir ve finansal istikrarsızlık daha da artabilir. Enflasyon sorununa gerçek tanıyı konmadığından, satıcı enflasyonunu dikkate alınmadığından, daha fazla yoksulluk, işsizlik yarattığından yoksul ülke çemberinden çıkamayabiliriz ve fiyat istikrarı, makro istikrarı sağlamak mümkün olmayabilir. O zaman şu soruyu soralım; Türkiye'deki yüksek enflasyonun nedeni uzun zamandır baskılanan ücretlerin yol açtığı talep artışı ya da ekonominin ısınması mıdır? Bu düşünceye itirazlarım var: Türkiye gibi çift paralı bir ekonomide yüksek Dolarizasyon aynı zamanda kur artışının enflasyon geçişkenliğinin de yüksek olmasına neden olmaktadır. Ayrıca kurun tetiklediği fiyat artışları aynı zamanda fırsatçı fiyatlamaları ve fırsatçı enflasyonu da beslemektedir. Evet, bahsetmeye çalıştığım, tekelci yapıların olağan üstü durumlardan elde ettikleri olağan üstük kârlar veya satıcı enflasyonudur (Weber & Wasner, 2023).

Avrupa Merkez Bankası Başkanı Lagarde satıcı enflasyonundan söz ederken TCMB Başkanı'nın bu konuya hiç girmemesi oldukça ilginç. Zira IMF ekonomistleri Hansen vd. (2023), yaptıkları çalışmada Avrupa'da 2022'den bu yana gerçekleşen fiyat artışlarının %45 kadar bölümünün kâr etkisi ile açıklandığı, ücretlerin etkisinin ise %25 olduğu belirtilmiştir. Bu konuyla ilgili bir diğer bulgu ise İspanya ve İsviçre'den gelmiştir. İspanya'nın enerji üretim maliyetlerine getirdiği tavan fiyat uygulaması, beklenmedik, aşırı kâr vergisi uygulaması,

kira tavanı gibi politikaları İspanya'da enflasyonun ECB'nin hedef enflasyonunun bile altına düşmesine neden olmuştur (UxA, 2022). Ovyat (2023) tarafından sosyal medya hesabında paylaşıldığı üzere İsviçre'de enflasyonun düşük olmasının önemli sebeplerinden birisi de enerji şirketlerinin büyük ölçüde kamu tarafında olması ve sıkı fiyat kontrollerinin uygulanmasıdır.

Durumu Türkiye için ilginç yapan ise Fortune 500 dergisinin Türkiye için yaptığı araştırmada Türkiye'deki ilk 500 şirketin 2022 yılında net kârının TL birim %245 artmış olmasıdır (Foreks, 2023). Kur artışının ve girdi maliyetlerindeki artışın çok üzerine gerçekleşen bu artışın enflasyon etkisinin ekonomi yönetimince hiç bahsedilmiyor oluşunu ve enflasyonu talep artışı ve ücretlerdeki artışla açıklamaya çalışıyor oluşlarını eleştirmek en önemli hakkımız olsa gerek. Zira aynı araştırmaya göre 2022 yılında kârlardaki devasa artışa karşı ücret artışı %83 olarak açıklanmıştırⁱⁱ.

Sonuç Yerine: Politika Önerileriⁱⁱⁱ

Buraya kadar sorunları tartıştık. Madem uygulamaya konan Ortodoks politikalara karşısınız peki o zaman alternatif önerileriniz var mı sorusu oldukça yerinde olacaktır. Alternatif politika önerilerimi detaylandırmadan özet olarak şu biçimde sıralayabilirim:

Önereceğim tasarım, para politikasını temel politika merkezi olarak ele alan mevcut tasarımın aksine maliye politikasını merkeze almakta ve adil bölüşüm ve tam istihdamı hedeflemektedir. Bu durumda para politikasının görevi finansal istikrar ve kur istikrarını sağlamak olmalıdır.

Mevcut uygulamalar, rasyonel dediğiniz emek karşıtı politikaları terk edilmelidir.

TCMB politika faizini orta vade enflasyon hedefine çekilerek (%33) seviyesine park edilmeli, sabitlenmeli ve politika faizi politika aracı olmaktan çıkartılmalıdır.

TCMB'ye finansal istikrar ve kur istikrarı hedefleri doğrultusunda -enflasyonda sağlanacak başarıyla birlikte-mevcut sermaye kontrolleri ve KKM devam ettirilmelidir. DTH'lar süreç içinde tasfiye edilmeli ve yasaklanmalıdır. Dolayısıyla bu süreç içinde KKM'ler de tasfiye olacaklardır.

“Maliye politikası tasarımın merkezinde olsun” demek enflasyon, büyüme, istihdam gibi sorunların çözümünde maliye politikası araçları etkin biçimde kullanılсын demektir. Bu doğrultuda;

Ücretleri, ücret aşınmalarını telafi edecek biçimde hızlıca yükseltilmelidir.

Vergi politikası kökten değiştirilmeli, dolaylı vergilerin toplam içindeki payını ivedilikle azaltılmalıdır.

Aşırı kârı vergilendirilmelidir.

Belli seviyenin üzerindeki konut sahipliği %100 vergilendirilmelidir.

Yüksek kiralar ve konut arzı üzerindeki kısıtlamaları kaldırmak üzere ayrıca rant vergisi getirilmeli, kira fiyat kontrolleri, kira tavanı bölgelere ve konutların niteliğine göre belirlenerek uygulamaya konmalıdır.

Aşırı kârlarda olduğu gibi aşırı finansal kazançlar da vergilendirilmeli, finansal kazançlar vergisini uygulamaya konulmalıdır.

Başta enerji olmak üzere kamusal malları kamulaştırılmalıdır. Elektrik üretimine yönelik, özellikle enerji üretim ve dağıtımını kamunun elinde olmalıdır.

Tarıma yönelik doğrudan gelir desteği kaldırılarak kamu tarım ürünlerinin doğrudan alıcısı olmalı ve tarıma yönelik sübvansiyonlar artırılmalıdır.

Daha açık biçimde tarımsal malların fiyatları piyasaya bırakılmamalıdır. Her bir alt sektör için regülatör kurumlar oluşturulmalı veya mevcutlar tarımı daha fazla destekleyici biçimde örgütlenmelidir. Büyük kamu çiftlikleri kurulmalıdır.

Yoksul çiftçi borçları silinmeli ve bazı çiftçilerin kredi borç faizleri sıfırlanmalıdır.

Tam istihdam hedeflemesine geçilmeli, kamu ithal ikameci yüksek teknoloji yoğun olacak biçimde ve dış ticaret kompozisyonunu dönüştürecek yatırımlara yönelmelidir.

Kamu-özel iş birliği terk edilmeli, kamu bilanço dolarizasyonunu azaltacak biçimde koşullu yükümlülükler tasfiye olmalıdır.

Depremin yaralarını sarmak ve daha sonra tüm ülkede uygulanmak üzere çiftçi borçlarının yanında yoksulların borçları ve öğrenci borçları tasfiye edilmelidir. Verimli KOBİ işletmeleri sübvansiyonla desteklenmeli, kredi kolaylığı sağlanmalıdır.

Tüm bunların muhasebe denkliği için de Servet Vergisi uygulamaya konmalıdır.

Kaynakça

- Bloomberght (2023, 7 Temmuz). *Katma Değer Vergisi'nde artış yapıldı.* <https://www.bloomberght.com/katma-deger-vergisi-nde-artis-yapildi-2334159>
- Cömert, H., & Öncü, S. (2023). İkili Açmaz çerçevesinden Türkiye'de yakın dönem Merkez Bankacılığı ve kur krizlerini anlamak. <https://open.metu.edu.tr/handle/11511/104478>.
- Döğüş, İ. (2023a, 24 Ocak). *Faizsiz ekonomi politikası önerisi -1: Enflasyon-işsizlik-faiz.* <https://artigercek.com/forum/faizsiz-ekonomi-politikasi-onerisi-1-enflasyon-issizlik-faiz-236704h>
- _____ (2023b, 25 Ocak). *Faizsiz ekonomi politikası önerisi -2: Faiz ve bölüşüm.* <https://artigercek.com/forum/faizsiz-ekonomi-politikasi-onerisi-2-faiz-ve-bolusum-236804h>
- _____ (2023c, 26 Ocak). *Faizsiz ekonomi politikası önerisi -3: Faiz yerine maliye politikası.* https://artigercek.com/forum/faizsiz-ekonomi-politikasi-onerisi-3-faiz-yerine-maliye-politikasi-236921h#google_vignette
- _____ (2023d, 27 Ocak). *Faizsiz ekonomi politikası önerisi -4 Politika ve kredi faizlerini artırmadan tahvil faizlerini artırmak.* <https://artigercek.com/forum/faizsiz-ekonomi-politikasi-onerisi-4-politika-ve-kredi-faizlerini-artirmadan-237034h>
- _____ (2023e, 1 Mayıs). *Faizsiz ekonomi politikası önerisi -5: Finansallaşmayı durdurmak.* <https://artigercek.com/forum/faizsiz-ekonomi-politikasi-onerisi-5-finansallasmayi-durdurmak-248066h>
- Foreks (2023, 4 Temmuz). Fortune 500 Türkiye-2022 araştırması'na göre, net satış, ihracat ve kârda rekor artış yaşandı. [Tweet]. Twitter. <https://twitter.com/ForeksTurkey/status/1676164780309061632>
- Hansen, N. J. vd. (2023). Euro area inflation after the pandemic and energy shock: Import prices, profits and wages. *International Monetary Fund Working Paper*, 131.
- Kiper, K. (2023). Mali disiplin: eleştirel bir yaklaşım ve post-keynesyen alternatif. *Fiscaoeconomia*, 7 (2) , 1787-1812. DOI: 10.25295/fsecon.1230593
- Mengüç, D. (2023, 14 Haziran). *Profesör Boratav: Türkiye'de kriz değil çok ciddi bir bölüşüm şoku var.* <https://www.indyturk.com/node/639431/ekonomi%CC%87/profes%C3%B6r-boratav-t%C3%BCrkiyede-kriz->

de% C4% 9Fil-% C3% A7ok-ciddi-bir-
b% C3% B61% C3% BC% C5% 9F% C3% BCm-% C5% 9Foku-
var

Ovyat, C. (2023, 29 Haziran). *İsviçre'nin enerji tedarikçilerinin büyük oranda kamu firmaları olması ve sıkı fiyat kontrollerine tabi olmaları.* [Tweet]. Twitter. <https://twitter.com/cemoyvat/status/1674438252940369923>

Storm, S. (2023, Jun 15). *Profit inflation is real.* <https://www.ineteconomics.org/perspectives/blog/profit-inflation-is-real>

Şimşek, M. (2023, 6 Temmuz). *Programımızın üç temel bileşeni var.* [Tweet]. Twitter. <https://twitter.com/memetsimsek/status/1676842378009640961>

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2023a). *Kısa vadeli borç istatistikleri.* <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/istatistikler/odemeler+dengesi+ve+ilgili+istatistikler/kisa+vadeli+dis+borc+istatistikleri/>

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2023b). *Başkan Hafize Gaye Erkan'ın "enflasyon raporu 2023-ü"ün tanıtımına ilişkin bilgilendirme toplantısında yaptığı konuşma.* https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/duyurular/baskanin+konusmalari/2023/konusmab27_07_2023

Uluğ, M., Işık, S. & Mert, M. (2023). The effectiveness of ultra-loose monetary policy in a high inflation economy: a time-varying causality analysis for Turkey. *Economic Change and Restructuring*, 56, 2855-2887.

UxA, J. (2022). Inflation and counter-inflationary policy measures: The case of Spain. *IMK at the Hans Boeckler Foundation Macroeconomic Policy Institute.*

Weber, I. M., & Wasner, E. (2023). Sellers' inflation, profits and conflict: Why can large firms hike prices in an emergency?. *Economics Department Working Paper Series*, 343.

Yılmaz, E. (2023). *Ücret artışları enflasyona neden olur mu?.* <https://www.paraanaliz.com/2022/ekonomi/ucret-artislari-enflasyona-neden-olur-mu-ucret-artisi-ve-enflasyon-nedensellik-g-33771/>

Yılmaz, M. (2023a, 3 Ağustos). *Migros'un ilk 6 aylık finansalları gelmiş.* [Tweet]. Twitter. <https://twitter.com/meeeeneksee/status/1687147974747463702>

_____ (2023b, 20 Haziran). *Net asgari ücret %34 artışla 11.402 TL oldu.* [Tweet]. Twitter. https://twitter.com/meeeeneksee/status/1671226261077622789?t=kQgprpkHYoI7FKlvoh-Q_g&s=19

_____ (2023c, 9 Temmuz). *Bugünkü konuğumuz Sabancı holding.* [Tweet]. Twitter. <https://twitter.com/meeeeneksee/status/1677787064983515139?t=vv2GirtMTXHimUZOhuMa0A&s=19>

-
- ⁱ Mehmet Şimşek tarafından 4-6-2023 tarihinde Sermaye Piyasaları Kongresi'nde yapılan konuşma.
- ⁱⁱ Bu konuda ayrıca bakınız; Storm, 2023; Yılmaz, 2023a; 2023b; 2023c.
- ⁱⁱⁱ Aşağıdaki çalışmaların okunmasını da tavsiye ederim: Uluğ, M., Işık, S. & Mert, M. 2023; Kiper, 2023; Döğüş 2023a, 2023b, 2023c, 2023d, 2023e.

PROTOKOL

uluslararası
ilişkiler
bölümü
1992

31.yıl

KARADENİZ
TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

iIBF

Uluslararası İlişkiler Bölümü

6.
Siyaset Bilimi
ve Uluslararası
İlişkiler
Kongresi

6th
Politics &
International
Relations
Congress

18-21 Ekim 2023

www.ircongress.org

18-21 Oct. 2023

KARADENİZ
TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Kadın Çalışmaları
Uygulama ve Araştırma Merkezi

UYGAR

KARADENİZ
TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Stratejik Araştırma Merkezi

SAM

PUTİN'İN “BELİRSİZLİK” KORKUSU

Doktorant Meltem Hasacebi

*Karadeniz Teknik Üniversitesi
mltm.hasancebi@gmail.com*

ÖZ

Sosyal bilimler içerisinde ortaya çıkan Uluslararası ilişkiler, kendi içerisinde felsefe, psikoloji, sosyoloji, ekonomi, tarih, hukuk ve siyaset bilimi gibi alanları da içermektedir. Uluslararası ilişkileri tek tip bir alan olarak görmeye çalışmak ve diğer sosyal bilimler içerisinde var olan alanları reddetmek, dış politika çalışırken bizi doğru bir sonuca götürmez. Uluslararası ilişkiler alanında dış politika çalışırken, o ülkenin tarihi, tarihi düşmanlıkları, çıkarları ve öncelikleri ele alınan konularken, diğer taraftan liderlerin psikolojisi, geçmişi, hayata yaklaşımı ihmal edilen önemli konulardır. Bu bağlamda bu çalışma, 2022 yılında Ukrayna müdahalesi kararıyla dikkatleri üzerine çeken Vladimir Putin'in kararının arkasında yatan kişisel sebebin neler olabileceği üzerine odaklanmaktadır.

1. Ukrayna Müdahalesine Giderken

Ukrayna Cumhurbaşkanı Volodymyr Zelensky'nin Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)'ne üye olma isteği Putin tarafından oldukça eleştirilmiş ve sürece endişeyle yaklaşmasına neden olmuştur. NATO'ya katılma isteğine ek olarak, 2021 yılında birçok askeri tatbikat gerçekleştiren Ukrayna, ayrıca NATO ülkelerinin çoğunun da dâhil olduğu bir tatbikat gerçekleştirmiştir. Bu duruma tepki gösteren Putin ise eleştirmek ve kınamakla kalmamış, tatbikatın gerçekleştirileceğinin belli olmasının ardından resmi sitesinde bir makale yayımlamıştır. Bu makalede, Ukraynalılar ile Rusların tek bir halk olduğunu ve Ukraynalıların Rus olduğunu savunmuştur. Ukraynalıların Rusya'dan bağımsız hareket etmek istemelerinin suçlusu olarak da Avrupalı devletleri göstermiştir (Putin, 2021). Putin, yayımlanan bu makaleden yedi ay sonra, 2022 yılının Şubat ayında Ukrayna'ya karşı “barışı koruma operasyonu” adı altında saldırı başlatmıştır.

Putin'in Ukrayna müdahalesi öncesi Ocak ve Şubat aylarını incelediğimizde dış politikayı ve telefon görüşmelerini aktif kullandığı görülmektedir. Ukrayna müdahalesi öncesinde bu yolları denemesinin arkasında yatan neden nedir? Aslında “ben tüm diplomatik yolları denedim ama karşı taraf isteklerimize yanıt vermedi demek için miydi; yoksa gerçekten bir beklenti içerisine girdi de karşılık mı alamadı” gibi savlar ortaya atılabilir.

2021 yılının Aralık ayında Washington ve NATO ile görüşmeye başlayan Rusya, Ukrayna'nın NATO'ya dâhil olmayacağına yönelik "yazılı bir belge" isteğini belirtmiştir. 2022 yılının Ocak ayında da NATO ile başlayan görüşmeler, bu istek çerçevesinde gerçekleşmiştir. Ayrıca Putin, bu isteğin gerçekleştirilmesini bir numaralı hedef ve en önemli öncelik olarak vurgulamıştır. Bu gelişmelerin yanı sıra Putin'in Ukrayna müdahalesi öncesi Güvenlik Konseyi konuşmalarında en çok vurgu yaptığı nokta, NATO'dan Ukrayna meselesinde "yazılı bir belge" beklentisinin olmasıdır. Putin, Ukrayna'nın NATO'ya dâhil olmayacağına yönelik somut ve yazılı bir belge istemiş ve tek güvenilirliğin bu şekilde sağlanacağını savunmuştur. Aksi bir durumda sözlerin bir geçerliliğinin olmadığını dile getirirken, yarın bir gün Ukrayna sınırına NATO birliklerinin gelebileceğini ve bu durumun endişe uyandırdığını açıklamıştır. Antlaşma, sözleşme, belge bir şeyin net sonucudur ve bağlayıcılığı vardır. Ancak konuşmaların/söylemlerin bir bağlayıcılığı yoktur. Dolayısıyla, bağlayıcılığı olan şeyler artık "belirliliği" olduğu için bizi güvende hissettirirken; söylemlerin bağlayıcılığının olmaması "belirsiz" bir duruma neden olur.

2. Belirsizliğe Giden Yol

Doğu Almanya'nın Dresden şehrinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) adına çalışan KGB yetkilisi Putin için SSCB'nin dağılması büyük bir yıkıma neden olmuştur. 9 Kasım 1989 tarihinde Berlin Duvarı'nın yıkılışı ve sonrasında yaşananlar Putin'in hayatında büyük bir etkiye sahiptir. KGB binasının önünde saldırgan bir kalabalıkla karşı karşıya kalan Putin, Dresden'deki Kızıl Ordu tank birliğini arayarak yardım istediğinde, kendisine yapılan açıklamanın "Moskova'dan emir almadan hiçbir şey yapamayız. Ve Moskova sessiz." olduğunu dile getirmiştir. Putin daha sonra verdiği bir röportajda 'Moskova sessiz' olayından bahsederken "O zaman ülkenin artık var olmadığını hissettim. Ortadan kaybolmuştu. Birliğin hasta olduğu açıktı. Ve tedavisi olmayan ölümcül bir hastalığa yakalanmıştı - iktidar felci" düşüncelerini de dile getirmiştir (Henrikson, 2022: 22). Putin'in yaşamında ortaya çıkan terk edilme ve yönsüzlük hissi kaygıya neden olmuştur. Bireyin kaygı sorunu yaşamasındaki önemli sebeplerden biri "belirsizlik" korkusudur. Moskova tarafından terk edilmesi ve ülkenin belirsizliğe gömülmesinin Putin'de yarattığı etkilere, Ukrayna müdahalesinde rastlanmaktadır.

Belirsizlik korkusu, belirsiz durum ve olaylar karşısında kişinin bu durumdan hoşlanmaması veya rahatsız olması olarak tanımlanır. Geleceğin belirsiz olması çoğu kişi tarafından doğal bir durum olarak görülürken; bazıları için belirsizlik büyük bir sorun oluşturmaktadır. Belirsizlik, geleceğe yönelik endişe

duyulmasına neden olurken, bu gibi durumlar karşısında verilen tepkilerde hareket edememe, öfkelenme, saldırganlık olarak ortaya çıkmaktadır. Belirsizlik karşısında kişinin alabileceği önlemlerde hedefe yönelik davranışlar geliştirerek, belirsizliği azaltmak vardır. Belirsizliği azaltmak için çok iyi planlamalar yapmakla ilgilenilir ya da belirsizliğin ortaya çıkmasına neden olacak durumlar engellenir veyahut belirsizliğe neden olacak durumlardan kaçınılır (Strauss, 2017). Aynı zamanda belirsizlik durumunda kişi genel olarak olumsuz düşüncelere yönelir ve tehditleri düşünmeye odaklanır. Bu da kişinin artan bir şekilde öfkelenmesine ve saldırganlaşmasına neden olur. Putin'in "belirsizlik" korkusu da yanlış adım atmasına ve saldırganlaşmasına neden olmaktadır.

3. Putin'in Belirsizlikle Sınava

Putin döneminde Ukrayna'da Batı yanlısı bir yönetimin iktidara gelmesine (2005-2010) rağmen ekonomik sorunların artan bir şekilde ülkeyi iflasa sürüklemesi Ukrayna halkının Avrupa Birliği (AB) isteğinde azalmaya neden olmuştur. Ayrıca 2008 yılında Ukrayna NATO'ya üye olma isteğini dile getirmişse de birçok ülke açıkça bu fikre sıcak bakmadığını belirtmiştir. Bu yüzden 2005-2010 yılları arası Putin'in kendini güvende hissettiği bir dönem olmuştur.

2014 yılında Ukrayna halkının Rus yanlısı bir yönetime karşı protestoları başlatması ve AB ile ilişkilerin geliştirilmesini istemesi, Putin için bir belirsizlik korkusuna neden olmuştur. 2014 yılında halk içerisinde Batıya yönelim, Putin'in gelecekteki belirsizlik endişesinin artmasına neden olmuş ve NATO endişesi, Kırım müdahalesiyle sonuçlanmıştır.

Putin'in "belirsizlik" söz konusu olduğunda saldırganlaşmasının en önemli nedenlerinden biri de kendince bu şekilde önlem alabileceğini ve belirsizliğin ortadan kalkabileceğini düşünmesidir. NATO'nun üyelik şartında "üye olmak isteyen ülkede herhangi bir tehdit ya da güç kullanımının olmaması ve barışçıl çözüme gidilmesi gereklidir" ifadesi yer almaktadır. Putin'in Ukrayna müdahalesi, ülke içerisinde güç kullanımına neden olmakta ve NATO'ya üyelik için şartların geçersiz olmasıyla sonuçlanmaktadır. Putin'in attığı bu adımların arkasında, kendini güvende hissetme isteği var olabilir.

2021 yılında Amerika Birleşik Devletleri Başkanlığı görevine gelen Joe Biden yönetimi, Ukrayna'yı desteklemiş ve bu yönde adımlar atmıştır. Bu durumun Putin'de yarattığı endişe, belirsizlik korkusunun artmasına neden olmuştur. Putin'in bu gelişmelerde tekrardan saldırganlığa başvurması ve kendince önlemler alması kaçınılmazdır. Putin attığı adımlarla birlikte

kendince, Ukrayna'nın NATO üyeliğini yeniden engellediği savında olabilir.

Putin'in Dresden'de yaşadığı terk edilmenin kendisinde yarattığı travma, iktidar sürecinde kendisi ile var olacak ve dış politikada ilerlerken "belirsizlikten" kaçınmaya çalışacaktır. Bu nedenle Putin, dış politikada sert ve saldırgan bir çizgide ilerleyecek ve kendince önlemlerini almaya çalışacaktır. Örneğin, Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'un Putin ile görüşmelerinde Ukrayna'nın NATO'ya dâhil olmayacağına yönelik söylemlerinin olmasına rağmen Putin'in yazılı bir belge ile kendini güvenceye almak istemesi gibi gelecekte de böyle bir durumda sonucun olması muhtemeldir.

NATO tarafından ele alırsak; günümüzde devletler, savaşa sürüklenmek istememektedir. Demokratik seçimle iktidara gelen yönetimlerin sadece çıkarları doğrultusunda önemli bir nükleer güce sahip olan Rusya'ya saldırması halk arasında büyük tepkiye neden olabilir. Bu gerekçeyle, Ukrayna'nın üyeliği konusunda oy birliğiyle karar verilen NATO içerisinde çekimser davranacak devletler bulunmaktadır. Rusya coğrafyasına çok yakın bir konumda olan NATO ülkelerinin 5. madde kapsamında bir savaşa sürüklenmeye gönüllü olmaları kolay değildir. Bu unsurları ele aldığımızda, Ukrayna'nın NATO'ya üyeliği konusunda Putin'e karşı bir dik duruş sergilenmeye çalışılmışsa da, savaşın başlamasının ardından NATO ülkelerinin geri planda kalması belki de en baştan beri Putin ile yürütölen diplomatik sürecin yanlış bir çizgide ilerlediğinin kanıtıdır.

Kaynakça

Henrikson, A. K. (2022). The trauma of territorial break-up: The Russia-Ukraine conflict and its international management—geopolitical strategy and diplomatic therapy. *Geopolítica(s)*, 13(1), 11-36.

Putin, V. (2021). Article by Vladimir Putin on the historical Unity of Russians and Ukrainians. *President of Russia*, <http://www.en.kremlin.ru/events/president/news/66181>

Strauss, J. S. (2017). Uncertainty theory: A powerful approach to understanding psychiatric disorder. *Psychiatry*, 80 (4), 301-308, DOI: 10.1080/00332747.2016.1247623.

PROTOKOL

ZİRAAT KATILIM BANKASI REKLAM FİLMİ'NİN ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİZİNE GÖRE İNCELENMESİ

Doktorant Asiye Işık

*Artvin Çoruh Üniversitesi
asiye_84@artvin.edu.tr*

ÖZ

İslam ekonomi anlayışı konvansiyonel ekonomi anlayışından tamamen farklıdır. İslam ekonomi ve finans sistemi sadece dünya hayatını düzenlemekle kalmaz, dünya hayatının sonrasını da kapsar. Dolayısıyla İslami finansın günümüzde nasıl bir söylem pratiği taşıdığı son derece önemlidir. Bu çalışmada 2023 yılında yayımlanan Ziraat Katılım reklamının eleştirel söylem analizi ile incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda çalışmada ilk olarak Türkiye'de İslami finansın tarihsel gelişimi kısaca ele alınmakta, sonrasında zaman içinde değişen söylemin reklama yansımaları üzerinde durulmaktadır. Çalışma, Van Dijk tarafından geliştirilen ve Ayvaz ve Livberer (2019) tarafından tablolştırılan eleştirel söylem analizi yöntemine göre gerçekleştirilmiştir. Ele alınan reklam filminde, İslami yaşama dair çağrışımların ve göstergelerin oldukça belirgin olduğu, bunun yanında finansal kavramların İslami finansa uygun olarak akılda kalıcı bir biçimde hikâye kurgusuna yedirilerek tanımlandığı yorumu getirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Finans, İslami Finans, Eleştirel Söylem

Giriş

Tüm din ve ilahi öğretiler, insan için en büyük yıkım kaynağının kibir ve hırs olduğunu söylemekte, insanlara davranış ve eylemlerinde bu iki durumdan kaçınmasını öğütlemektedir. Çünkü insan yaratılış gereği hep daha fazlasını bekleme eğilimindedir. İslam bu noktada kanaat sahibi ekonomik insan modelini baz almakta ve bireysel zenginleşme yerine bütün bir toplumun refahını sağlama gayreti içerisine girmektedir (Kazak & Okka, 2022:128).

İslam iktisadi anlayışının finansal bir sitem olarak dünyada ve Türkiye'de gündeme gelmesinde 1970'li yıllarda dini referans alan siyasi hareketler de rol oynamıştır. Özellikle Malezya ve Türkiye gibi ülkeler sadece Müslüman müşterilerin para ihtiyaçlarının karşılanması için İslami bankacılık sektörünü teşvik etmemişler, aynı zamanda bu kitleyi seçmen olarak görüp oy potansiyeline çevirme çabaları içine de girmişlerdir (Demiralp

& Demirlap, 2015). Aynı yıllarda yerli halkın ve yurtdışında çalışan gurbetçilerin tasarruflarını faizsiz bir şekilde sanayiye kazandırmak için Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası Türkiye'de 1975'te kurulmuştur. Aynı banka daha sonra 1978'de faizle iş yapmaya başlamışsa da faizsiz bankacılık için bir model olmuştur (Kalaycı, 2013).

Türkiye'de Özel Finans Kurumları adıyla 1984 yılında faaliyet göstermeye başlayan İslami bankacılığın adının Özel Finans Kurumları olmasıyla sıkıntılara ortaya çıkmıştır. Çünkü isimlerinde banka kelimesi geçmediği için verdikleri teminat mektupları kabul görmemiş, yurtdışında adeta leasing ya da factoring şirketi zannedilmiştir. 2005 yılı Bankacılık Kanunu'nda bu kurumların ismi katılım bankaları olarak geçmeye başlamıştır (Hazıroğlu, 2017: 278-280).

İslami bankacılık Turgut Özal'ın öncülüğünde körfez bölgesinden fon bulabilmek için Türkiye'de faaliyete başlamıştır. 1985 yılında Bahreyn merkezli Albaraka Türk ile Suudi merkezli Faysal Finans, 1989 yılında ise Kuveyt merkezli Kuveyt Türk faaliyete başlamıştır. Yerel olarak ise Anadolu Finans 1991'de, İhlas Finans 1995'te ve Asya Finans 1996'da kurulmuştur. 2000 krizinde İhlas Finans batmış, Faysal Finans Ülker grubu tarafından satın alınmış adı Family Finans olarak değiştirilmiş ve bu kurum Anadolu Finans ile birleşerek Türkiye Finans adı altında faaliyet göstermeye başlamıştır (Aysan vd, 2016).

2015 yılında ise sırasıyla Ziraat Katılım ve Vakıf Katılım bankaları kamu bankası olarak faaliyete başlamıştır. 22 Temmuz 2016 itibarıyla ise Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun 22.07.2016 tarihli kararı gereğince; 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 107'inci maddesinin son Fıkrası çerçevesinde, 1985 döneminden itibaren ülkemize gelen İslami bankalara cari hesapların açılması için %10, yatırım hesapları için ise %1 zorunlu karşılık oranı uygulanırken, ticari bankaların mevduatları için aynı oran %15 olarak belirlenmiştir. Böylece katılım bankaları için bazı avantajlar sağlanmış, bunun nedeni olarak Albaraka ve Faysal Finans kurumlarının Türkiye'nin 150 milyon ve 50 milyon dolarlık petrol ithalatını finanse etmeleri gösterilmiştir (Hatipoğlu, 2021: 130). Yine de o zaman ki adıyla Özel Finans Kuruluşu (ÖFK)'ler rezerv kolaylıkları yanında birçok zorluklarla da karşılaşmışlardır. Kuruluşların hazırladıkları reklamların içeriğinde 22 Nisan 1986'da yayımlanan reklam ilkelerine göre -İslam ve şariat- kelimelerinin kullanılması uygun görülmemiştir. Bu kelimeler yerine " bereket kapınız ve faizsiz kazanç" sloganları tercih edilmiştir (Özdemir & Aslan, 2017: 22).

Türkiye Cumhuriyeti'nin laik yapısı gereği faizsiz finans bankacılığı kavramının Türkiye'de uygulanmaya başlamasının katılım bankacılığı adıyla başladığı söylenebilir. Resmî açıdan katılımcı banka olarak kullanılan faizsiz bankacılığın isminin günlük karşılığı İslami bankacılık olarak bilinmektedir. İslami bankacılık veya katılım bankacılığı olarak adlandırılan tüm sistemler aynı anlamda kullanılmaktadır. Türkiye'de faizsiz bankacılığın ortaya çıkışı ve konvansiyonel bankacılığa alternatif faizsiz sermaye piyasası araçlarının kullanılmaya başlanması ilk olarak 1984 yılında olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, otoyol ve köprü inşaatı gibi çeşitli altyapı yatırımlarının gelirlerini satmak için Gelir Belgesi (GOS) şeklinde uygulamıştır (Küçükçolak 2008: 44 & Yılmaz 2012: 29).

1. Çalışmanın Metodolojisi

1.1. Amaç ve Önem

Günümüzde insanlar pek çok görsel ve işitsel uyarana maruz kalmaktadır. Bunların pek çoğu insan zihnini teğet geçerek bilinçaltının karanlık dehlizlerinde kaybolmaktadır. Ancak kalıcı bir öğrenmenin gerçekleşmesi için konuyu iyi özetleyen, görseller, kısa filmler veya müzikli gösteriler daha etkili olmaktadır. Bu nedenle bireyde oluşturulmak istenen farkındalık ya da kazandırılmak istenen davranış için görsel ve işitsel yönden etkileyici çeşitli materyaller oluşturulmaktadır.

Pek çok inceleme göstermiştir ki kısa ve çarpıcı bir görsel sayfalarca metinsel anlatıdan çok daha etkili olabilmektedir. Türkiye'de henüz yeni olan İslami finans kurumları olan katılım bankalarının tanıtımları için hazırlanan reklam filmlerinden biri olan Ziraat Katılım reklamının eleştirel söylem analizi yöntemine göre ele alınarak incelenmesi çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Literatürde benzer bir çalışmaya rastlanılmaması, konunun özgün ve alan yazınına katkı sağlayacak bir çalışma olduğunu göstermektedir.

1.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma nitel bir araştırma olduğundan içerik analizi yöntemi kullanılmaktadır. İçerik analizi tümevarımsal bir analiz olduğu için incelenen olgunun veya olayın kökenine odaklanmaktadır. Kodlama, verilerin arkasındaki kavramları ve aralarındaki ilişkileri ortaya çıkarır. Nitel araştırmalarda araştırmacı, topladığı betimsel ve ayrıntılı verilere dayanarak problemle ilgili konuları inceler, elde ettiği bilgileri anlamlı ve sistematik yapılara dönüştürmektedir. Bu açıdan araştırmacının amacı, bilgiye dayalı bir teori oluşturmak veya bir teoriyi test etmektir. Araştırılan olay veya olgu hakkında herhangi bir teori yoksa tümevarımsal analiz veya kodlamaya

dayalı içerik analizi gereklidir (Baltacı, 2017; Şimşek & Yıldırım, 2011).

Bu araştırmada nitel araştırma kapsamında eleştirel söylem analizi yöntemi kullanılmıştır. Sosyoloji, psikoloji, sosyal psikoloji, siyaset bilimi ve dilbilim gibi birçok alandan teorik olarak beslenen söylem analizinin teorik perspektifi multidisiplinerdir. Bu bağlamda söylem farklı yaklaşımlar açısından incelendiğinde ele alınan olgunun arkasında yer alan gerçekliklerin ortaya çıkarılmasına olanak vermektedir (Çelik ve Ekşi, 2017). Çalışmanın metodolojisi Van Dijk tarafından geliştirilen ve Ayvaz ve Livberer, (2019) tarafından tablolaştırılan eleştirel söylem analizi yöntemine göre gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın verisini 2023 yılında yayımlanan Ziraat Katılım Reklam Filmi oluşturmaktadır. Söz konusu filmin eleştirel söylem çözümleme yöntemine göre analizi sonucunda elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

2. Bulgular

2.1. Reklamın Makro Yapıları

Senaryo: Reklam yetmiş dokuz saniyeden oluşmaktadır. Reklama merkezinde cami bulunan bir kasaba panoramasının görüntüsü ile başladığı görülmektedir sonrasında kırmızı hırka giyinmiş olduğu görülen çocuğun tablette bir resme baktığı görülmektedir. Tablete bakan çocuk resimden etkilenerek dedesine “Dede paylaşmak nedir?” şeklinde sormaktadır. Dedesi, torunun sorusunu cevaplamak üzere torununa “gel bakayım yanıma” diyerek torununu yanına çağırıp paylaşmak kavramını “paylaşmak kalbinden koparı verip gönül kazanmaktır” şeklinde açıklamaktadır. Bu sırada çocuğun tablet ekranında iki çocuğun yer aldığı ve çocuklardan birinin diğeri ile masketlerini paylaştığı görülmektedir. Reklam filmi tablet ekranının yakınlaştırılarak çocuk elinde yer alan masketin içinde başka bir resme geçilmesiyle devam ederken reklam karakteri olan dede “Çünkü en büyük servet, insan birikmektedir” şeklinde açıklamasını sürdürmektedir. Bu açıklamanın ardından çocuk “peki dede servet ne demek?” diye sormaktadır. Masketin içinde yer aldığı görülen yeni resimde ise bir dükkânda, başında kasketi bulunan bir adamın köstekli bir saati bir saatçiye gösterdiği görülmektedir. Bu resmin ekranda olduğu sırada dedenin “Servet bazen babadan kalma bir saat olur bir çocuğu okutur. O çocuk büyür onlarcasını okutur. Sermaye, paylaşınca servet olur” der. bunun üzerine çocuk dedesine “sermaye nedir?” diye sorar. Bu esnada tablet üzerindeki görüntü büyütülerek saatin içine odaklanarak farklı bir resme geçiş yapılmaktadır. Bu resim tahtada fabrika resmi bulunan bir sınıfta başörtülü bir öğretmenin yer aldığı bir sınıf resmine odaklanmaktadır. Bu resimde yer alan fabrika resminin penceresinden bir tezi atölyesinin fotoğrafına geçiş bir

atölye fotoğrafına üzerinde dede sermaye kavramını “sermaye, emeğin hak ettiği değerdir. Başarı onunla gelir” şeklinde açıklamaktadır. Bu açıklamanın üzerine çocuk dedesine “başarı nedir? diye sorar. Bu sırada ekranda atölyenin pençesinde bulunduğu görülen resme odaklanılır ve arkasında bir kamyon geçtiği görülen bir sokakta takım elbiseli iki insanın tokalaştığı görülmektedir. Bu erkeklerden birinin siyah takım elbise giydiği ve yakasında ziraat bankasının rozetini kolunda ise ziraat bankası ambleminin bulunduğu bir doya taşımaktadır. Bu sırada dede torununa başarı kavramını “Başarı, inançla çalışıp, helal kazanç edinmektir.” şeklinde açıklamaktadır. Bu açıklamanın ardından reklam hikâyesine konu olan torun dedesine” kazanç nedir diye sormaktadır. Resmin arka planında yer alan sarı kamyonun üzerinde bulunan dünya haritasına odaklanana ekran Afrika kıtası üzerinden başka bir görüntüye geçiş yapmaktadır. Bu görüntüde Ziraat Katılım Bankası'nın şubesi şubenin hemen sağında Türkiye, Filistin ve Somali bayraklarının bulunduğu ve bu şubenin önünde farklı ırk, yaş ve cinsiyete mensup insanların toplu şekilde bulunduğu bir resim görülmektedir. Ekranda bu görüntü bulunurken anlatıcı dede kazanç kavramını “Kazanç, paylaştıkça kazanılan gönüllerdir. Gönül birliğiyle, aynı gülümsemede buluşan yüreklerdir” şeklinde ifade etmektedir. Görüntü el sallayan bir çocuğun yüzüne odaklanarak dede ve toruna geri dönmektedir. Bu sırada Ziraat Katılım Bankası'nın “Kurulduğumuz ilk günden bu yana sizden aldığımız gücü yine sizinle paylaşıyoruz. Birlikte kazanıyoruz birlikte başarıyoruz” ifadesinin ardından Ziraat Katılım logosu ve “paylaştıkça daha fazlası” sloganı ile reklam filmi sona ermektedir.

Slogan: Paylaşma kavramına odaklanan banka reklamında slogan paylaştıkça daha fazlasıdır. Reklam filmi öncelikli iki karakter üzerine kurgulanırken burada dede ve torunun paylaşma kavramından yola çıkılmaktadır. Mikroekonomi bir davranıştan makroekonomik boyutlara emek sermaye servet gibi güncel ekonomik terimler duygusal terimlere dayanan bir dil ile ele alınıp akılda kalıcı bir şekilde tanımlanmaktadır. En sonunda Ziraat Katılım Bankası'nın sloganı ve logosu görülmektedir.

Resim 1. Slogan

Kaynak : Ziraat Katılım Reklam Filmi, Ziraat Katılım 2023, Youtube (<https://www.youtube.com/watch?v=rYiiMMWKoyE>)

Mekân: Reklam filmi bahçede geçmektedir. Reklamın başında, merkezinde caminin bulunduğu yeşillikler içerisinde bir kasaba görüntüsü gelmekte ve sonrasında film tablet üzerinden çeşitli mekân çizimleri üzerinde sürdürülmektedir.

Karakterler: Reklam filminin karakterleri bir dede ve torundan oluşmaktadır. Dede gazete okuyan bilge görünümlü, torunu ise sevimli ve meraklı bir karakteri sergilemektedir. Öyle ki reklam filmi çocuğun merakını gidermek için dedesinin büyük bir sabırla sorduğu her soruyu cevaplamasından oluşmaktadır. Dedenin bilgili görmüş geçirmiş tavrı hikâyenin temel çıkış noktasıdır.

Resim 2. Mekan ve Karakterler

Kaynak : Ziraat Katılım Reklam Filmi, Ziraat Katılım 2023, Youtube (<https://www.youtube.com/watch?v=rYiiMMWKoyE>)

Yorum: Reklam filmi için seçilen karakterlerden birinin yaşlı birinin genç olması dikkat çekmektedir. Burada çocuk Ziraat Katılımı temsil etmekte; dede ise İslam iktisadının tecrübesi ve bilgeliğini simgelemektedir. Seçilen çocuğun fiziksel özellikleri incelendiğinde çocuğun aşağı yukarı yedi sekiz yaşlarında

olduğu anlaşılmaktadır. Bunun Ziraat Katılım'ın sekizinci yılına vurgu açısından güçlü bir metafor olduğu düşünülmektedir. Çocuğun sorduğu soruların Ziraat Katılım'ın sloganından hareketle temel ekonomik terimleri açıklamak amacına hizmet ettiği ve ilk sorunun paylaşmak nedir? olduğu görülmektedir.

Resim 3. Görsel 1

Kaynak : Ziraat Katılım Reklam Filmi, Ziraat Katılım 2023, Youtube (<https://www.youtube.com/watch?v=rYiMMWKoyE>)

Buradan İslami Finans'ın rant yerine paylaşımı tercih eden tavrına vurgu yapıldığı görülmektedir. Reklam filminin çocuğun kullandığı tablette yer alan görseller üzerinden ilerlemesi Ziraat Katılım'ın teknolojiyi kullanma yönüne dikkat çekmektedir. Ancak reklam filminde yer alan bu görseller dedenin parmakları aracılığı ile büyütülerek değiştirilmektedir. Bu noktada sekiz yaşında olduğu vurgulanan Ziraat Katılımın İslam İktisadının tecrübeleri ile ilerlemekte olduğu şeklinde bir yorum getirilebilir.

Paylaşmak nedir? sorusu tablet üzerinde yer alan iki çocuğun paylaştığı misketler ile somutlaştırılmaktadır. Dede paylaşma kavramını "Paylaşmak kalbinden kopanı verip gönül kazanmaktır. Çünkü en büyük servet, insan birikmektir" şeklinde açıklamaktadır. Burada ise İslam iktisadının servet anlayışına gönderme yapıldığı ve Ziraat Katılım'ın insanlara verdiği değere vurgu yapıldığı şeklinde yorumlanmaktadır.

Reklam filmi görselin içinde yer alan bir objede yer alan başka bir resim büyütülerek farklı bir görsele geçiş yapılmaktadır. Bu bölümde misketin içinde yer aldığı görülen bir saatçi dükkanı görseline geçilmektedir.

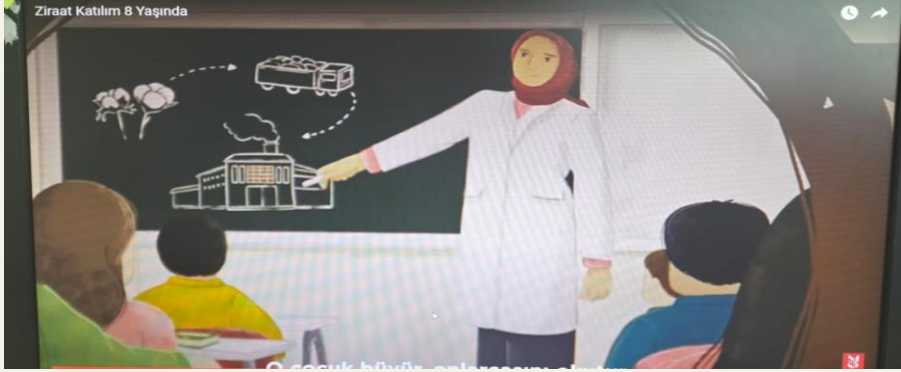
Resim 4. Görsel 2

Kaynak : Ziraat Katılım Reklam Filmi, Ziraat Katılım 2023, Youtube (<https://www.youtube.com/watch?v=rYiiMMWKoyE>)

Resim 4'te başındaki kasketi ve kıyafeti ile geleneksel Anadolu imajı çizilen bir kişinin elindeki köstekli bir saati karşıda satıcı olduğunu düşündüğümüz bir kişiye gösterdiği görülmektedir. Bu sahne aslında Ziraat Katılım'ın yedi yıl önce kızını okutmak için babanın saatini sattığı reklam filmine bir göndermedir. Saatin tüm görsel sanatlar açısından önemli bir metafor olduğu bilinmektedir.

Çünkü saat soyut olan zaman kavramını somutlaştırarak ifade etmenin en bilindik ve akılda kalıcı yoludur. Saat geçmişle gelecek arasındaki kronolojiye, işaret ederek, gelişmeye ve ilerlemeye olan inancı temsil ederken aynı zamanda köklere olan bağlılığın, geleneklere ve inanca olan saygının da gösterilmesinin önemli bir sembolüdür. Resimde saatini satan kişinin hiç pişmanlık ve üzüntü ifadesine sahip olmadığı görülmektedir.

Çünkü saati satan kişi ulvi bir amaç için fedakârlıkta bulunmaktadır. Bunu anlatıcının söylediği "Servet bazen babadan kalma bir saat olur bir çocuğu okutur. O çocuk büyür onlarcasını okutur. Sermaye, paylaşınca servet olur" ifadesinden anlamak mümkündür. Bu sahnenin ardından saatin kadranı büyütülerek içinde bir sınıf resminin ortaya çıktığı görülmektedir.

Resim 5. Görsel 3

Kaynak : Ziraat Katılım Reklam Film, Ziraat Katılım 2023, Youtube (<https://www.youtube.com/watch?v=rYiiMMWKoyE>)

Resim 5'te yer alan sınıftaki öğretmenin başörtülü olması önemli bir göstergedir. Hedef kitlesi daha çok muhafazakâr bir kesim olan Ziraat Katılım'ın bu yolla Türkiye'de geçmişte mütebedeyin insanların yaşadığı sorunlara ve bu sorunların artık çözülmüş olduğuna vurgu yaptığı şeklinde yorumlanmaktadır. Ayrıca bu sahnede yer alan tahtada bir fabrika resminin bulunması Marx'ın alt yapı ve üst yapı kavramlarına yönelik bir gönderme amacı taşıdığı düşünülmektedir. Zira Marx'ın ekonomik ilişkiler söyleminde üretim tarzı, üretim ilişkileri, ve üretim araçlarının bulunduğu alt yapının kültürü bir başka ifade ile politika hukuk ve ahlak gibi unsurlardan oluşan üst yapıyı belirlediği şeklindedir. Reklam filminin devamında sınıfın tahtasında yer alan fabrika resminin penceresinden bir terzi atölyesi görseline geçiş yapılmaktadır.

Resim 6. Görsel 4

Kaynak: Ziraat Katılım Reklam Film, Ziraat Katılım 2023, Youtube (<https://www.youtube.com/watch?v=rYiiMMWKoyE>)

Resim 6'da bu görseller üzerinde sermaye ve emek kavramlarının net şekilde tanımlandığı görülmektedir. Bu

görselin ardından geçilen takım elbiseli iki erkeğin el sıkıştığı görsel yer almaktadır.

Resim 7. Görsel 5

Kaynak: Ziraat Katılım Reklam Filmi, Ziraat Katılım 2023, Youtube

Resim 7'de karakterlerden biri elinde banka ambleminin bulunduğu bir dosya ve göğsünde taşıdığı rozet nedeniyle

banka çalışanı olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Bu görselin üzerinde başarı kavramı "Başarı, inançla çalışıp helal kazanç edinmektir." şeklinde tanımlanmakta bu tanımlamanın bu görsel üzerine söylenmesi ile izleyici zihninde Ziraat Katılım, başarı ve helal kazanç kelimelerinin birbirini çağrıştırmalarının sağlanması amaçlanmaktadır. Zira katılım bankası söylemi zaten temelde kazancın helal şekilde değerlendirilmesi üzerinedir. Hikâyedeki çocuğun "kazanç nedir?" sorusu eşliğinde el sıkışan takım elbiseli karakterlerin arka planında yer alan kamyonun üstünde yer alan dünya haritası büyütülerek Afrika kıtası üzerinden bir sonraki görsele geçildiği görülmektedir. Bir sonraki görsele geçiş için özellikle Afrika kıtasının seçildiği, bu yolla batı emperyalizminin finansal emelleri uğruna fakirleştirilmiş Afrika halklarına dikkat çekilmeye çalışıldığı şeklinde yorumlanabilir.

Resim 8. Görsel 6

Kaynak: Ziraat Katılım Reklam Filmi, Ziraat Katılım 2023, Youtube

Resim 8'de dikkat çeken diğer unsur ise Türkiye Cumhuriyeti, Filistin ve Somali bayraklarının bulunmasıdır. Burada

Türkiye'nin Müslüman coğrafyada sıkıntı içinde bulunan ulusların yanında bulunduğu, İslam iktisadi anlayışının birlik ve beraberliğe verdiği değere gönderme yapılmaktadır. Bankanın önünde bulunan gülümseyerek el sallayan çocuğa odaklanan film, buradan gerçek çocuk karaktere ve hikâyeye anlatıcısı olan dedeye geçiş yapmaktadır. Reklam filmi, gülüşen dede ve torunu arka plana alarak Ziraat Katılım logosu ve sloganı ile sonlanmaktadır.

2.2. Reklamın Mikro Yapıları

Cümle Yapıları ve Sözcük Seçimi: Reklam filminin dede ile torun arasında soru ve cevaplardan oluşan diyalog ile sürdüğü ve temel hikâyeye anlatıcısının dede olduğu görülmektedir. Çocuk sorduğu sorular yoluyla doğru bilgiye ulaşmakta, burada basit şekilde Hegel'in diyalektiği yani bilen bilgisi ile bilmeyenin bilgisizliğinin giderilmesidir. Kullanılan cümle yapıları incelendiğinde kurallı cümlelerin kullanıldığı görülmektedir. Reklam filminin bir soruyla başladığını ve açıklanan her kavramın yeni bir soru ortaya çıkardığı görülmektedir. Senaryoda yer alan bu soru cevap döngüsünün akılda kalıcılığı artırdığı ifade edilebilir.

Çekim Tipi: Reklam filminde geniş ve yakın planların kullanıldığı görülmektedir. Reklam filmi, geniş bir kasaba panoraması ile başlamakta öncelikle karakterlere, sonrasında torun karakterinin tabletinde yer alan görsellere odaklanmaktadır.

Müzik: Reklam filminde sakin dinlendirici bir alt müzik yer almaktadır. Hikâyeye bir dede torun diyalogunun yansımından oluştuğu için torunun sesi oldukça sevimli, dedenin sesi ile sefkat ve bilgelik izlenimi bırakmaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Türkiye'de İslami finans kurumlarının geçirdiği tarihsel evreler incelendiğinde bu kurumlar üzerindeki söylemin nasıl değiştiği rahatlıkla görülebilir. Kurumların ilk olarak Başbakan Turgut Özal döneminde Özel Finans Kurumları adıyla kurulduğu bilinmektedir. Türkiye gibi nüfusunun büyük çoğunluğunun Müslüman olduğu bir ülkede İslami Finans adı yerine Özel Finans kurumları adının tercihi aslında dönemin laik çevrelerinin irtica çekincesinin bir yansımasıdır. Öyle ki dönemi anlatan bir banka yöneticisi reklam filmi çekimleri için tercih edilen slogan ve metinlerde İslam kelimesinin ya da faizsiz haram ve helal gibi kelimesinin geçirilmediğini bu gibi kelimelerin direk dini bir çağrışım yaratacağı için kaçınıldığı dile gerilmektedir. Çalışma kapsamında incelenen bu reklam filminde sıklıkla İslama refere eden kelimelerin ve göstergelerin kullanıldığı görülmektedir. Bu durum aslında değişen siyasi söylemin bir yansıması olarak değerlendirilmektedir.

Reklam filminde yer alan hikâyeye, kurgu, görsel ve işitsel öğeler bütüncül bir yaklaşımla incelendiğinde geleneksel ve muhafazakâr bir yapının yenilikçi bir bakış açısıyla sunulduğu ifade edilebilir. Böylelikle İslami Finansın hem modern hem muhafazakâr tabanda yer alan hedef kitleye ulaşması sağlanmaktadır.

Kaynakça

- Aysan, A. F., Disli, M., Ng, A., & Ozturk, H. (2016). Is small the new big? Islamic banking for SMES in Turkey. *Economic Modelling*, 54, 187-194.
- Ayvaz, S., & Livberber, T. (2019). Reklamlarda toplumsal sınıf: Otomobil reklamları üzerinden bir söylem analizi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(2), 1141-1164.
- Baltacı, A. (2017). Nitel veri analizinde Miles-Huberman modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 1-15.
- Çelik, H., & Ekşi, H. (2013). Söylem analizi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 103.
- Demiralp, S., & Demiralp, S. (2015). The rational Islamic actor? Evidence from Islamic banking. *New Perspectives on Turkey*, 52, 3-27.
- Hatipoğlu, M. (2021). Döviz kuru volatilitésinin katılım bankalarının kredileri üzerine etkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 24(2), 540-547.
- Hazıroğlu, E. C. (2017). Ticari işletmenin bir ticaret şirketine dönüşmesinde ticari işletmeyi işletenin önceki borçlardan sorumluluğu. *Ticaret ve Fikri Mülkiyet Hukuku Dergisi*, 3(1), 71-82.
- Kazak, H. & Okka, O. (2022). İslami finans ekonomik kalkınma ve sosyal barış. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kalaycı, İ. (2013). Katılım bankacılığı: mali kesimde nasıl bir seçenek?. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(19), 51-74. DOI: 10.11122/ijmeb.2013.9.19.397
- Küçükçolak, N. (2008). Faizsiz finansman sertifikası Sukuk'un Türk sermaye piyasası açısından değerlendirilmesi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Sayı 520, 23-37.
- Özdemir, M., & Aslan, H. (2017). *Türkiye'de islami finansın dönüşümünün ekonomi politiği*. Seta Yayınları.
- Özsoy, İ., & Yabanlı, A. (2011). Yeni gelişmeler ışığında türkiye'de faizsiz finans ve katılım bankacılığı. *Turcomoney Dergisi*, Şubat 2011 sayısı.
- Türker, H.(2010). *İslami finans sisteminde finansal aracılık (Yeterlilik Etüdü)*, Sermaye Piyasası Kurulu Aracılık Faaliyetleri Dairesi.
- Şimşek, H. & Yıldırım, A. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, O. N. (2010), *Faizsiz bankacılık ilkeleri ve katılım bankacılığı*, *Türkiye katılım bankaları birliği*, Eğitim No: 2009/2010-51.

PROTOKOL

FRANSA'YI UYANDIRAN ÖLÜM: NAHEL MERZOUK ve DEVAM EDEN EŞİTLİK MÜCADELESİ

Doktorant Muharrem Bayrak

*Karadeniz Teknik Üniversitesi
mhrrmbyrk96@gmail.com*

Haziran 2023'te Paris'in işçi sınıfı banliyösü olan Nanterre'de 17 yaşındaki Fransız vatandaşı Nahel Merzouk'un yakın mesafeden polis kurşunuyla öldürülmesi yeni bir isyan dalgasını tetikledi. Genç Nahel'in Fas ve Cezayir kökenli olması, Fransa'da başta Kuzey Afrika kökenliler olmak üzere Fransız polisinin siyahi insanlara yönelik tutumunu tekrardan tartışmaya açtı. Nahel'in trajik ölümü sonrasında Kuzey Afrika kökenli Fransızlar olmak üzere birçok azınlık, olayı protesto etmek için sokaklara döküldü. Paris'te fitili ateşlenen protestolar diğer şehirlere yayılırken halkın öfkesi başta Cumhurbaşkanı Macron olmak üzere diğer kabine üyelerine sıçradı. Çoğunluğunun gençlerden oluştuğu düşünülen protestocular, yağma ve araçları kundaklamaya başladıkça Fransız polisinin de sertlik düzeyi arttı. Resmi raporlara göre çıkan çatışmalarda en az 250 polis memuru yaralanırken, 800 protestocu da gözaltına alındı.

Emeklilik yaşını 62'den 64'e çıkaran emeklilik reformu nedeniyle kamuoyunun yoğun baskısı altında kalan Macron, göstericileri "asi gençler" olarak değerlendirdi. Macron, Tiktok ve Snapchat gibi sosyal medya araçlarındaki anonim hesapların, protestocuların olayları eş zamanlı izlemesine ve kolay organize olmasına yarar sağladığını dile getirerek çevrimiçi anonimliğin tehlikesini vurguladı. Özellikle Nahel'in vurulma anının sosyal medyada viral haline gelmesinin protestoları tetiklediği ve şiddetini arttırıcı bir etkisinin olduğu yerinde bir muhakeme olduğu gibi siyasiler için bir kaçış rampası görevi üstleniyor gibi görünmektedir zira Fransa kamuoyunda çok uzun bir süredir azınlık haklarına ve ırk ayrımcılığın önlenmesine yönelik bir reform tartışması süre gelmekteydi.

Fransa Siyah Dernekleri Temsilci Konseyi (CRAN) 2007'den itibaren yayınladığı ayrımcılık barometresinin 2023 raporunu¹ Şubat ayında Ulusal Meclis'te sundu. Siyahi kökene sahip ya da melez Fransız nüfusunu temsil eden 807 kişilik bir örnekleme

¹Conseil Représentatif des Associations Noires (CRAN), <https://www.lecran.org/societe/les-resultats-du-2eme-barometre-des-discriminations-cran-ipsos-repris-dans-les-medias>

sahip ankete göre, cevap verenlerin %91'i ırk ayrımcılığının (genellikle ya da zaman zaman) mağduru olduklarını belirtirken, yine cevap verenlerin %85'i ise ten rengiyle ilgili ayrımcılığa uğradığını ifade etmiştir. En nihayetinde, Beyazlar dışında kalan toplumun %90'nın ten renginden dolayı ayrımcılığa uğradığını düşünmesi, son yaşanan protestoların gerekçeleri hakkında aydınlatıcı bir perspektifin oluşmasına katkıda bulundu. Ankete göre, ayrımcılık büyük ölçüde %41 oranıyla kamusal alanda ve %31 oranıyla iş alanında ortaya çıkarken, katılımcıların yarısından fazlası en az bir kez ten renginden dolayı iş görüşmesinde zorluk çektiğini belirtmiştir.

2012 Cumhurbaşkanlığı seçiminde “Beyazlara Oy Verme” sloganıyla kampanya yürüten Benin asıllı Patrick Lozes tarafından kurulan bir dernek olarak siyasi bir perspektifi de bulunan CRAN'ın çalışmasının politik doğruluğu pek tabi tartışmaya açıktır. Örneğin Ulusal İnsan Hakları Danışma Komisyonu'nun (CNCDH) 2022 Irkçılık Raporu'na² göre, Fransa'da giderek daha az ırkçılık ve yabancı düşmanlığı sergilenirken, Fransızların hoşgörüsü endeksi ise artış eğiliminde olarak raporlandı. Olumlu bir ön izlemeye rağmen CNCDH, Fransa'da ırkçılığın büyük ölçüde hafife alındığını ve eksik raporlandığını belirtirken, anti-Semitizm ve Romanlara karşı yabancı düşmanlığı konusunda endişe verici bulgular paylaşmıştır. Politik ve kurumsal kimlikleri farklı olan her iki kurum da ırkçılıkla ilgili reform gerekliliğini paylaşmaktadır. Tabi ki bir diğer ortak yanları ise bulgularını, reform yapma irade ve meşruiyetine sahip olan hükümete sunmalarındır.

Onurlu ve fırsatlarla dolu uzun bir ömrü hak eden Nahel'in yaşadığı trajedi, Fransız siyasetinin 60'lı yıllardan itibaren ayrımcılığa dair serüvenin tekrar gündeme gelmesine yol açmaktadır. 1961'deki Paris Olayları bir milat olarak kabul edilirse 40 yıldan fazla bir sürede Fransa'da ayrımcılığa karşı önemli yasal kazanımların elde edildiği fark edilecektir. Hiç kuşkusuz 1 Temmuz 1972 tarihli “Pleven Yasası” olarak bilinen 72-456³ sayılı ırkçılıkla mücadele yasası önemli bir kazanım olarak kabul edilse de toplumsal dönüşümlerin hukuksal düzenlemelerle sağlanmaya çalışılması noktasında eleştirel bir boyutun bulunduğunu da belirtmek gerekmektedir.

Pleven Yasası'nın çıktığı tarihlerde Fransız sosyolog Michel Crozier, 1960'lar ve 70'ler Fransa'sının siyasi huzursuzluğunu

² Bkz. Commission Nationale Consultative Des Droits De L'homme, <https://www.cncdh.fr/actualite/lancement-du-rapport-2022-sur-la-lutte-contre-le-racisme-lantisemitisme-et-la-xenophobie>.

³ Bkz. Pleven Yasası: Fransız Ceza Kanuna'na göre “Bir ulusa, etnik gruba, ırka mensubiyeti ya da başka türlü mensubiyeti temelinde ayrımcılığı yasaklayan yasal düzenleme, <https://www.defenseurdesdroits.fr/sites/default/files/atoms/files/rap-origine-en-num-22.09.20.pdf>.

resmettiği “Society Blocked” adlı eserini yayımlıyordu. Fransız toplumundaki çeşitli gerilim noktalarını ele alan reform tartışmalarının kanonik bir düşünürü haline gelen Crozier, “Toplum kararnamele düzelmez” notuyla Fransa’nın katı bürokrasisini toplumsal sorunların çözümsüz kalmasının baş sorumlusu olarak deklare etti. Her ne kadar Crozier’in toplumsal çözümleri tartışmaya açık olsa da geçtiğimiz 50 yıllık sürede yasal düzenlemelerin henüz toplumsal sorunları çözemediği açıktır. Öyle ki Crozier’in kanonik eserinin yayınlanmasının üzerinden 40 yılı aşkın bir süre sonra dahi bir başka Fransız sosyolog Hugues Lagrange “Le déni des Cultures” başlıklı çalışmasıyla Fransız kimliğinin daha çoğulcu bir anlayışla seküler evrenselciliğin ötesine geçmesi gerektiğine işaret etmek mecburiyetinde kalmıştır.

Son 50 yıldaki toplumsal reform tartışmaları ve Nahel’in trajik kaybı sonrasındaki söylemlere dikkat edildiğinde irdelenmesi gereken temel dinamiğin, Fransa siyasal söyleminin bizzat kendisinin olduğu iddia edilebilir. Özellikle çok kültürlülük ve göçmen karşıtlığının etkili bir propaganda malzemesi olarak kullanıldığı 2017 seçimi önemli bir kilometre taşı olabilir. Ulusal Cephe’nin adayı Le Pen, laik Fransız değerlerini çok kültürlülükten korumak için göçmenlik kısıtlarını kullanırken, toplumsal protestoları ise kanun ve düzenin bozulması olarak çerçevelendirerek toplumdaki çok çeşitlilik korkusunu tetikledi. Yenilikçi ve küresel bir görüntü çizen Emanuel Macron ise imajına uygun olarak laikliği, Fransız ulusunun kimliğini destekleyen ve koruyucu bir unsur olarak ülkedeki kimliksel çeşitliliğe katkı da bulunan bir unsur olarak tasarladı. Peki gelinen noktada toplumda Macron’un da Le Pen kadar öfkeye neden olmasının temel sebebi ne olabilir?

Bu sorunun cevabı Macron’un 2017’den beri polis teşkilatıyla olan ilişkisinde yatmaktadır. 2017’den beri Macron’un toplumsal yatıştırma ve kaosu önlenmesi çabalarının ön cephe uygulayıcısı olan polis güçleri, Nahel’in öldürülmesinin öncesinde de göz altılarda silahlı şiddet kullanma suçlamasıyla karşı karşıya kalmaktaydı. 2020’de “Beyaz olmayan bir ten rengine sahip birinin arama olasılığı çok daha yüksek” ifadesiyle cesur bir çıkış yapan Macron, polis sendikalarının baskısıyla birlikte bu söylemden uzaklaşmak zorunda kaldı. Covid-19 tecritleri, Sarı yeleklilerin protestoları ve son emeklilik reformuna karşı oluşan toplumsal dirence karşı polis teşkilatını bir kalkan olarak kullanan Macron, günün sonunda toplumsal muhalefet tarafından “suç ortağı” olarak ilan edilmiş gözüküyor. 2017’den sonraki süreçte Macron’un imajında gözlenen bir başka değişiklik ise göç söyleminde de ortaya çıkıyor. 2021 yılında Taliban’ın Afganistan’da yönetimi ele geçirmesiyle ülkelerini terk etmek zorunda kalan Afganlılara karşı “sığınma” ya da “mülteci” kelimesini kullanmayan Macron, 2022

Şubatı'nda başlayan Ukrayna krizinin ardından "Ukrayna'dan gelen birkaç yüz bin mülteciyi en iyi koşullarda ağırlamalıyız" ifadeleriyle kendi politik imajıyla çelişkiye girmiş görünüyor.

En nihayetinde Nahel, uzun ve sağlıklı bir yaşamı hak eden bir genç olarak artık aramızda değil. Kederli ailesi ve sevenleri tıpkı önceki kurbanlar gibi adaletin sağlanmasını bekliyor fakat Macron hükümetinin, tüm Fransız toplumuna karşı başlıca bir sorumluluğu daha bulunmaktadır. Bu başlıca sorumluluk ise Fransa'nın, vatandaşların ırkına ya da ten rengine göre ayrımcılığa uğramadığı ve kötü davranış görmediği bir yer hâline getirmektir. Macron hükümeti, toplumsal reformu nereden başlatacağını bilemese de kararnamelerden başlamaması gerektiğini 50 yıllık serüvenden sonra bilmek mecburiyetindedir zira Nahel ve tüm kayıpların mirası bunu hak ediyor.

PROTOKOL

COVID-19'UN KÜRESEL GÜVENLİĞE ETKİSİ: ÇIKARIMLAR VE GELECEĞE YÖNELİK BAKIŞ AÇILARI

Arş. Gör. Fevzi Kırbasoğlu

Karadeniz Teknik Üniversitesi
fkirbasoglu@ktu.edu.tr

Son yıllarda dünyamızı etkisi altına alan Yeni Koronavirüs Hastalığı (SARS-CoV-2/COVID-19 salgını) aslında uzun süredir görmezden gelinen bir gerçeği yeniden gözler önüne serdi: küresel salgınlar hem ulusal hem de uluslararası güvenlik için ciddi tehditler oluşturmaktadır!

Büyük toplumsal olaylar, farklı aktörler için yeni güvenlik kaygılarını beraberinde getirir. Küresel salgınlar da bu tür sorunlardan biridir. Temelde pandemi olarak adlandırılan küresel salgınlar, ülkeler arasındaki sınırları aşarak küresel ölçekte yayılan ve geniş kitleleri etkileyen yeni bir hastalıktır (World Health Organization, 2010). Bu tanımdan hareketle, bir hastalığın salgın haline almasıyla birlikte çeşitli güvenlik sorunlarını ortaya çıkarabileceği ve küresel gündemi etkileyebileceği söylenebilir.

Uluslararası güvenlik sorunları, uluslararası ilişkiler disiplindeki önemli araştırma konularından biridir. Bu geniş bakış açısı içinde, salgın hastalıklar araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Araştırmacılar, güvenlik ile salgınlar arasındaki ilişkiyi insani güvenlik, ulusal güvenlik ve biyo-güvenlik kavramları ekseninde incelemiş ve hastalıkların neden olduğu güvenlik sorunlarını bu bağlamda ele almıştır.

Tablo 1. Salgın Hastalıkların Güvenlik Açısından Sınıflandırılması

Kavram	Hastalıklar
İnsani Güvenlik	Kazanılmış Bağışıklık Yetersizliği Sendromu (AIDS), sıtma, verem vb.
Ulusal Güvenlik	COVID-19, Şiddetli Akut Yolu Sendromu (SARS), Domuz Gribi (H1N1), Kuş Gribi (H5N1) vb.
Biyo-Güvenlik	Şarbon, veba, çiçek hastalığı vb.

Kaynak: Elbe, 2017.

Tablo 1 incelendiđinde, salgın hastalıkların güvenlik açısından çok boyutlu tehditler oluřturduđu anlařılmaktadır. İnsani güvenlik bađlamında AIDS, sıtma ve verem gibi hastalıklar dűřük gelirli ۆlkeler için bۆyűk riskler tařımaktadır. Bu hastalıklar yűksek ۆlűm oranlarına yol açmakta ve toplumların varlıđını tehdit etmektedir. Ulusal güvenlik açısından ise COVID-19 gibi salgınlar ۆlkeler için ciddi tehditler arasındadır. Bu tőr salgınların neden olduđu yűksek ۆlűm oranları ve sosyo-ekonomik tahribat ulusal güvenliđi sarstıđı için endiře vericidir. Kűresel seyahatin hızı da gۆz ۆnűne alındıđında, salgından etkilenen ۆlkelerin sađlık altyapıları okme noktasına gelebilmektedir. Son olarak biyo-terörizm tehdidi bađlamında řarbon ve veba gibi salgın hastalıklar uluslararası güvenlik gűndeminde yer almaktadır. Devlet dıřı aktۆrlerin bu tőr salgın unsurlarını silah olarak kullanma ihtimali kaygı vericidir. Gۆrűldűđű ۆzere salgın hastalıklar çok katmanlı güvenlik tehditleri barındırmaktadır ve bu sebeple ciddiyetle ele alınmalıdır.

1. COVID-19 ۆncesi

On dokuzuncu yűzyılda başlayan Sanayi Devrimi ile birlikte kırdan kentlere yaşanan gۆler, yetersiz sağlık koşulları sebebiyle çeşitli salgın hastalıklara neden olmuştur. ۆzellikle Avrupa'da kolera salgınları yayılmış ve uluslararası iř birliği ihtiyaını gűndeme getirmiştir. Ancak Birinci ve İkinci Dűnya Savaşları'ndan sonra uluslararası gűndem salgın hastalıklardan uzaklaşmış, nűkleer çatışma olasılığı ve ekonomik buhran gibi konular ۆn plana çıkmıştır. Ayrıca bu dۆnemde tıptaki gelişmeler sayesinde bulaşıcı hastalıkların kontrol altına alındığı dűřűncesi yaygınlaşmıştır (Sander, 2011). 1948 yılında Amerika Birleřik Devletleri (ABD) Dışişleri Bakanı George Marshall'ın verdiği bir demeçte, bulaşıcı hastalıkların tamamen kontrol altına alınmak ۆzere olduğunu ifade etmesi, o dۆnemde hākim olan iyimser bakış açısını yansıtılmıştır (Snowden, 2019). Ancak tarih, bu tőr salgın hastalıkların asla tam anlamıyla ortadan kalkmadığını, zaman zaman tekrar ortaya çıkabileceğini gۆstermiřtir. Nitekim 2000'li yıllarla birlikte ortaya çıkan Domuz Gribi, Kuř Gribi, Ebola Virűsű Hastalığı, SARS, AIDS ve COVID-19 bu iyimser bakış açısını sarsmış ve virűslerin hızla yayılabileceğini gۆstermiřtir.

2. COVID-19

Çin'in Wuhan kentinde 2019 yılının Aralık ayında ortaya çıkan ve kaynađı belirlenemeyen bir pnۆmۆni vakası ile bařlayan COVID-19, kısa sűre içerisinde tűm dűnyayı etkisi altına alan kűresel bir salgına dۆnűřműřtűr. Salgının hızlı yayılımı ve yol açtıđı yıkıcı sonuçlar dikkate alındıđında, uluslararası iliřkiler

disiplini ve güvenlik çalışmaları açısından yeni bir çağın şafağı olarak kabul edilebilir.

COVID-19 salgınının küresel etkilerini ve seyrini detaylandırmak adına, aşağıda, salgının ilk yüz gününde yaşanan önemli olayları özetleyen bir tablo sunulmaktadır.

Tablo 2. COVID-19 Salgınının İlk Yüz Günü

Tarih	Olay
31 Aralık 2019	Çin'in Wuhan kentinde kaynağı bilinmeyen bir pnömöni vakası Dünya Sağlık Örgütü Çin Ofisi'ne bildirildi.
7 Ocak 2020	Çin'de hastalık kaynaklı ilk ölüm yaşandı.
13 Ocak 2020	Çin dışındaki ilk yeni vaka Tayland'da doğrulandı.
21-24-31 Ocak 2020	ABD'de ve Avrupa'da (Fransa) ve Birleşik Krallık'ta (İngiltere) ilk vakalar görüldü.
30 Ocak 2020	DSÖ küresel acil durum ilan etti.
2 Şubat 2020	İlk kez Çin dışında (Filipinler) ölüm yaşandı.
11 Şubat 2020	Dünya Sağlık Örgütü, bu yeni koronavirüs hastalığına COVID-19 adını verdi.
14 Şubat 2020	Afrika kıtasında (Mısır) ilk vakalar görüldü.
19 Şubat 2020	Ortadoğu'da (İran) ilk vakalar görüldü.
26 Şubat 2020	Güney Amerika'da (Brezilya) ilk vaka görüldü.
11 Mart 2020	Dünya Sağlık Örgütü, COVID-19'u salgın olarak ilan etti.
24 Mart 2020	2020 yılında gerçekleşecek olan Tokyo Olimpiyatları iptal edildi.
26 Mart 2020	COVID-19 konulu olağanüstü sanal G20 liderleri Zirvesi gerçekleştirildi.
2 Nisan 2020	#HealthyAtHome kampanyası başlatıldı.
8 Nisan 2020	Dünya genelinde bir buçuk milyon insanda COVID-19 vakası görüldü.

Kaynak: Kırbasoğlu ve Tüfekçi, 2021.

COVID-19 salgınının ilk yüz günü, bir hastalığın ne denli hızlı küresel bir tehdit haline gelebildiğini açıkça göstermiştir. İlk olarak Asya-Pasifik bölgesinde görülen vakaların ardından, salgın kısa süre içinde Amerika, Avrupa, Afrika ve Ortadoğu'ya yayılmıştır. Dünya Sağlık Örgütü, ilk pnömöni vakasının ardından yaklaşık iki ay sonra pandemi ilan etmiştir. Pandemi ilanından bir ay geçtikten sonra ise dünya genelinde 1,5 milyondan fazla kişide COVID-19 tespit edilmiştir. Bu veriler,

hastalığın küresel yayılım hızının ne denli yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

COVID-19 öncelikle küresel bir sağlık krizi, ardından ise ulusal güvenlik sorununa dönüşmüştür. Ancak devletler, bulaşıcılığı yüksek olan bu salgına hazırlıksız yakalandıkları için, salgın yayılırken geç ve yanlış kararlar almışlardır. Bu da etkilerinin sağlık alanıyla sınırlı kalmamasına yol açmıştır. Salgın nedeniyle birçok ülke sınırlarını kapatmak zorunda kalmış, ekonomik faaliyetler ve serbest dolaşım durma noktasına gelmiştir. İşsizlik ve yoksulluk artmış, birçok ülkede on binlerce kişi hayatını kaybetmiştir. Hazırlıksız yakalanan sağlık sistemleri çökmüş, eğitim sekteye uğramıştır. Küreselleşmenin zirvede olduğu bu dönemde, ulus-devletler kendi başlarının çaresine bakmaya çalışırken, uluslararası kurumlar etkisiz kalmıştır. Uluslararası dayanışma ve iş birliği yerini rekabete bırakmış, neoliberal politikaların ve küreselleşmenin yol açtığı eşitsizlikler gün yüzüne çıkmıştır. Salgından en fazla yoksul ülkeler ve dezavantajlı kesimler etkilenmiş olsa da, gelişmiş ülkeler de ciddi ekonomik ve sosyal sorunlar yaşamıştır.

3. COVID-19 Çıkarımları

COVID-19'un yol açtığı yıkıcı etkiler azalmaya başlarken, bu süreçten çıkarılması gereken önemli dersler bulunmaktadır:

İlk olarak, salgının neden olduğu ekonomik çöküntü, sosyal tahribat, toplumsal huzursuzluklar ve siyasi krizler, yirmi birinci yüzyılın en büyük güvenlik tehditlerinden biri haline gelmiştir.

İkincisi, salgının yol açtığı yüksek ölüm oranı ve sağlık sistemlerinin çöküşü, ulusal güvenliğin askeri tehditlerle sınırlı olmadığını göstermiştir.

Üçüncüsü, bölgesel ve küresel güç dengelerinde ciddi kaymalar yaşanmıştır. Salgının ilk merkezi olan Çin, sert önlemler ve yardım kampanyaları sayesinde kriz yönetiminde başarılı olurken, ABD'nin yetersiz kalması Batı'nın ağır kayıplar vermesine yol açmış, Güney-Güney iş birliğini öne çıkarmıştır.

Dördüncüsü, küresel salgınlar karşısında erken uyarı, bilgi paylaşımı, ortak Ar-Ge çalışmaları ve tedarik zinciri dayanışması gibi iş birliği mekanizmalarının hayati bir öneme sahip olduğu anlaşılmıştır.

Beşincisi, salgın döneminde sağlık çalışanları ve bilim insanları en kritik aktörler haline gelmiştir. Geleneksel güvenlik anlayışında öne çıkan orduların yerini artık doktorlar, hemşireler ve bilim insanları almıştır. Ayrıca bilimin ışığında şekillendirilecek akılcı politikalara yapılacak yatırım, salgın sonrası dönemde hayati önem taşımıştır.

Son olarak, biyo-terörizm ve biyolojik silahların gerçek bir tehdit olduğu anlayışı yerleşmiştir. Salgının doğal mı yoksa laboratuvar kaynaklı mı olduğu tartışmaları, biyolojik savaşın ihtimal dâhilinde olduğunu göstermiş ve medikal istihbarata her zamankinden daha fazla önem verilmesi gerektiğini gözler önüne sermiştir.

4. COVID-19 Sonrası

COVID-19 sonrasında devletler, sağlığı ve küresel salgınları ulusal güvenliğin vazgeçilmez unsurları olarak görecektir. Salgın boyunca tek başlarına yetersiz kaldıklarını fark eden devletler, hastalıklara karşı alacakları önlemlere ulusal güvenlik stratejilerinde daha fazla yer verecektir. Yeni tehditler karşısında uluslararası iş birliği ve dayanışma ruhu artacaktır. Aktörler, bilimin rehberliğinde insan odaklı ve sürdürülebilir küresel bir düzen kurmak için akılcı politikalara yönelecektir. Devletler askeri güç enstrümanları yerine, sağlık altyapısına, sağlık güvenliğine, kamu yönetimine ve sosyo-ekonomik dirence yatırım yapacaktır. Bu ifade edilenlerin yanı sıra salgın sonrası dönemde, devletler arasındaki rekabet ve güvensizlik ortamının derinleşebileceği göz ardı edilmemelidir. Özellikle ABD ve Çin arasındaki gerilimin yeni bir Soğuk Savaş tetikleme riski unutulmamalıdır. Olası bir gerilimde, uluslararası kurumların ve sivil toplumun yumuşatıcı rol oynaması büyük önem taşıyacaktır. Aksi takdirde küresel iş birliği zedelenebilir. Sonuç olarak, uluslararası dayanışma ruhunun her zamankinden daha kritik olduğu bu dönemde, hep birlikte harekete geçmezsek, bir sonraki salgını bu kadar şanslı atlatabiliriz!

Kaynakça

- Elbe, S. (2017). Sağlık ve güvenlik. İçinde Alan Collins (Ed.) *Çağdaş Güvenlik Çalışmaları* (Çev. Nasuh Uslu) (334-345), Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.
- Kırbaşoğlu, F., & Tüfekçi, Ö. (2021). Avrupa Birliği'nin geniş Karadeniz Havzası'na yönelik politikaları: 2020. İçinde Ö. Tüfekçi (Ed.) *Karadeniz: 2020 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler* (s. 439-473). Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Official Website of World Health Organization. (24 Şubat 2010). *What is a Pandemic?* https://www.who.int/csr/disease/swineflu/frequently_asked_questions/pandemic/en/.

Sander, O. (2011). *Siyasi tarih 1918-1994*. 20. Baskı. İmge Kitabevi.

Snowden, F. M. (2019). Emerging and reemerging diseases. In *Epidemics and Society: From the Black Death to the Present* (pp. 448–465). Yale University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctvqc6gg5.26>.

PROTOKOL

İBRAHİM KALIN'DA VARLIK VE İNSAN TASAVVURU: MAKALE TANITIMI¹

Dr. Öğr. Üyesi Ragıp Ergün

Artvin Çoruh Üniversitesi
r.ergun@artvin.edu.tr

21. yüzyıl Türkiye'sinin yaklaşık olarak son çeyrek asrını yöneten Ak Parti siyasal iktidarında oldukça kritik devlet görevleri üstlenen İbrahim Kalın'ın ilmi alandan kopmamış olması, belli düşünsel ve felsefi ekolleri bugüne uyarlaması kendisinin akademik anlamda değerlendirilmesi adına oldukça önemlidir. Çünkü Kalın bulunduğu devlet görevlerine rağmen ilmi uğraşı terk etmemiş, aksine bu alanda derinlemesine eserler vermeye devam etmiştir. Kalın insanın ne ve ne için olduğu, varlığın ise nasıl anlamlandırılması gerektiği üzerine oldukça derin analizler yapmış ve eserlerinde bu meselelere odaklanmıştır. Eserlerinin pek çoğunda ontoloji, teoloji, kozmoloji, epistemoloji, psikoloji ve eskatoloji konularını oldukça yoğun bir biçimde irdelemiştir. Bu saikler nedeniyle "İbrahim Kalın'da Varlık ve İnsan Tasavvuru"² başlıklı bir makale kaleme alınmıştır.

Kalın'ın düşünce dünyasının izleri sürülürken ilk karşılaşılan kaynaklardan birisi Molla Sadra isimli İslam düşünürüdür. Molla Sadra Kalın'ın düşünce dünyasında oldukça önemli bir konumda bulunmakta, eserlerinin çoğunda ismi zikredilmektedir. Kalın George Washington Üniversitesi'nde beşerî bilimler ve mukayeseli felsefe alanında, Molla Sadra'nın varlık görüşü ve bilgi felsefesi üzerine yazdığı doktora teziyle geleceğe uzanan ilmi birlikteliği başlatmıştır. Bu çalışma daha sonra *Varlık ve İdrak Molla Sadra'nın Bilgi Tasavvuru* başlığıyla yayınlanmıştır (Kalın, 2021a). Kalın, Molla Sadra'nın düşüncesini tanıtmak adına düşünürün özgün adı Kitâbü'l Meşâ'ir olan kitabının çeviri sürecinde editörlük yapmıştır. Arapçadan İngilizceye çevirisini Seyyed Hossein Nasr'ın, editörlüğünü İbrahim Kalın'ın yaptığı, eserin girişinde Kalın, Molla Sadra'yı tanıtmaktadır. Sadreddin Şirâzî ya da maruf ismiyle Molla Sadra için Kalın, "İbni Sina (Avicenna) sonrası İslam düşüncesinin en önemli düşünürlerinden birisi, Safevi Perslerin (1501-1722) ise en önemli düşünürü" demektedir (Mulla Sadra, 2014: xvii; Kalın, 2010: xiii).

Kalın varlık ve insana dair fikir beyan ederken düşünsel perspektifini geniş bir yelpazede şekillendirir. Aristo ve Platon gibi Eski Yunan filozoflarından yaptığı başlangıç, Farabi ve İbn Sina'ya, oradan Meşşai ve hatta İshraki geleneğe, Sühreverdî'ye

¹ Ergün, R. (2023). İbrahim Kalın'da varlık ve insan tasavvuru. *Din Sosyolojisi Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 26-48.

uzanmakta, İbn Arabî'ye temas etmekte, genelde Molla Sadra ile temellendirerek ve en sonunda kendi düşünsel sentezini sunma şeklinde ortaya çıkmaktadır (Kalın, 2020: 21-23). Bu yüzden Kalın için Molla Sadra önemli bir düşünsel temel olsa da onun düşüncesi geniş bir yelpazenin ürünüdür. Aynı zamanda Kalın, Batı düşüncesinin önemli düşünürlerinin fikirlerini de aktarmaktan, düşüncesiyle temas eden yanlarını almaktan, karşıt olduğu yönleri eleştirmekten de geri durmamaktadır.

Kalın'ın varlık ve insan tasavvurunun merkezinde olan diğer bir kaynak ise kesinlikle vahiy, yani Kur'an'dır. Kalın düşüncesini temellendirirken Kur'an'dan oldukça fazla yararlanmaktadır. Kalın için Kur'an ise hadisler ile anlaşılabilen bir kitaptır. Aksi takdirde Kalın "...hadis çıkarıldığı zaman Kur'an ayetleri muğlak, soyut ve nüfuz edilemez ifadeler haline gelir" demektedir (Kalın, 2007a: 257). Aslında Kalın'ın bu yaklaşımı kendi içinde oldukça tutarlıdır. Çünkü Kalın bir düşünceyi izah ederken bilginin ilgili kaynağına atıf yaparken, çoğu zaman o bilginin ortaya çıkış serüvenini de izah etmektedir. Bu yüzden Kalın'ın tarihsel bir bilgi kaynağı olarak hadisleri de referans olması kendi epistemolojisi açısından anlamlıdır.

Kalın düşünsel faaliyetlerindeki dinî/İslamî bakış açısı felsefe, ontoloji, psikoloji ve teoloji gibi daha soyut kavramlarla iştigal olmanın ötesine geçmiştir. Kalın uluslararası düzeyde İslam'ın ve Müslümanların aleyhinde olan olaylara da sessiz kalmayarak bu konularda da çalışmalar yapmıştır. Özellikle Batı'da yükselen İslamofobi tartışmalarına dikkat çekmek ve sağlıklı bir bakış açısı üretmek adına John L. Esposito ile beraber *The Challenge of Pluralism in the 21. Century: Islamophobia* adlı esere editörlük yapmıştır. Bu eserde editörlüğünün yanında Kalın, "İslamofobi ve Çok Kültürlülüğün Sınırları" (Islamophobia and the Limits of Multiculturalism) başlıklı bir bölüm de kaleme almıştır. İlgili kitap bölümünde Kalın, Jacques Derrida ve Charles Taylor gibi günümüz Batı düşüncesinde önemli yeri olan düşünürlerin İslam karşıtlığını eleştirmiştir. Derrida ve Taylor gibi İslam karşıtı düşünce üreten Batılı bilim insanlarının Batının çok kültürlülüğü adına endişe verici olduğunu ifade etmiştir (Kalın, 2011: 3). Bu ve benzeri çalışmalarıyla Kalın düşünsel perspektifinde dinî/İslamî paradigmayı pek çok sorunun çözümünde kullanmakla kalmamış, aynı zamanda güncel, siyasal, sosyolojik sorunlara da aynı mevziden cevaplar üretmeye çalışmıştır.

Kalın'ın düşüncesinde insanın mahiyetini anlamak için neye ve neden karşı çıktığını anlamak oldukça önemlidir. Kalın hâlihazırda var olan insan tanımına yeni bir perspektif getirmek niyetinde değildir. Kalın için modern insan tanımlamaları oldukça problemlidir ve acilen terkedilmesi gereken bir muhtevaya sahiptir. Bu yüzden eleştirisini yaptığı "türedi", maddesel yönüne indirgenmiş modern insan tasavvuruna karşı, manayı

idrak edebilen, kökü tarihin en derinlerinde olan, dinî bir model önermektedir. Kalın aynı zamanda modern insana vadedilen “aklı”nı kullanmanın özgürlük getireceği, eskiyi reddetmenin daha iyi bir insan tasavvuruna neden olacağı iddialarının gerçekleşmediğini savunmaktadır (Kalın, 2020: 79-81).

Kalın modern Batı’nın ürettiği medeniyet tanımının dayandığı felsefi çerçevenin Aydınlanma sonrası tabiat tasavvurundan bağımsız ele alınamayacağını ve bu tasavvurun insan ile tabiatın arasının açılmasına neden olduğunu ileri sürmektedir. Kalın’a göre modern medeniyet tabiatı ve tabii hali barbarlık olarak tanımlamakta ve insana da onu ehlileştirme misyonu vermektedir. Bu durum da insanın tabiatı, tabii halinden uzaklaşmasına neden olmakta, insanın tabiata savaş açması sonucunu doğurmaktadır. Bu nedenle Kalın Felipe Fernandez-Armesto’nun “tabiatın insan eliyle dönüştürülmesi” (Fernandez-Armesto, 2001: 12) fikrine karşı çıkmaktadır (Kalın, 2021b: 145). Kalın, eleştirdiği dünyanın insanına karşı, bir yönüyle kadim, diğer yönüyle de “yeni/yeniden” bir insan tasavvuru önermektedir (Kalın, 2007a: 264).

Kalın’ın tasavvurunda insanın iyiliği yaratıcısından gelmektedir. Allah en mükemmel olduğu için O’ndan gelenin de bir kemal derecesi vardır. Yaratılmış varlıkların, özü ve eylemi Tanrı’dan neşet etmiştir. Ne var ki, insan amel ettiği zaman yaratıcısının sonsuz iyiliğini gerçekleştirmesini engelleyecek hiçbir kusuru ve engeli yoktur. İnsan harekete geçtiğinde her türlü arzu, hırs, şiddet, kıskançlık gibi arazlar kötünün meydana gelmesine neden olur (Kalın, 2007b: 185). Bunlar iyiliğin olmadığı hallerde ortaya çıkabilir ve yaratıcı kötülüğü yaratmamıştır. Çünkü Kalın’a göre Allah’ın fiillerinin amacı salt iyiliktir (Kalın, 2007b: 188). İnsanların zayıflıklarının ve zaafalarının kötülüğün meydana getirilmesinde ve şiddetlendirilmesinde ciddi bir katkısının olduğunu kabul eden Kalın, “durumsal (situational) bir görüş benimseyip kötülüğü ilâhî olana değil de kendimize yüklemek tamamen makuldür” demektedir.

İnsanın tanımlanmasında ve diğer canlı türlerinden farklılaşmasındaki en önemli hasleti kuşkusuz aklıdır. İnsan akli ile hayatı ve varlık âlemini anlayan, anlamlandıran bir varlıktır. İnsan aklının nasıl tanımlanması gerektiği çeşitli düşünce geleneklerinde farklı biçimlerde tartışılmıştır. İnsan üzerine söz söyleyen onu tanımlayan düşünürler, onun aklının izahına ayrı bir önem atfetmişlerdir. Bu bağlamda modern Batı düşünce geleneğinde aklın mutlaklaştırıldığı bilinmektedir. Kalın’da kendi insan tasavvurunu inşa ederken akli oldukça önemsemektedir. Batı’da mutlaklaştırılan akli eleştirmekte, onun “hakikat” ile inşa edilmesini savunmaktadır. Çünkü Kalın’a göre insan akli “doğru” kullanıldığında insanı meleklerden üstün kılabilirken, “yanlış” kullanıldığında ise

hayvanlardan daha aşağı ve şeytandan daha yıkıcı bir hale getirebilmektedir (Kalın, 2022a: 7-8). Kalın bu yaklaşımıyla insan aklını modern Batı düşüncesini inşa eden Aydınlanma fikrindeki mutlak doğruya götüren bir araç olarak görmemektedir. Onun kendisinin bizatihi inşa edilebilir, yönlendirilebilir, hatta manipüle edilerek araçsallaştırılabilme özelliğine dikkat çekmektedir. Kalın her ne kadar yaratılıştta, fıtratta, özünde insanı ve ona dair olanları “iyi” olarak tanımlasa da hayatın içinde iyinin gizlenerek farklı kötülük formlarının çıkabileceğini savunmaktadır. Çünkü Kalın, kendi ifadesiyle “imanının gereği” ve “akli muhakemelerinin sonucunda” insanın ve onun aklının “iyi” olduğunu düşünmektedir (Kalın, 2022a: 8-9).

Kalın'ın üzerinde yoğunlaştığı diğer bir konu ise varlık mefhumudur. Varlığın mahiyetini anlama çabası diğer ismiyle ontoloji bilimi soyut kavramsallaştırmaların müteşekkili gibi görünse de insanın hayat ile arasındaki ilişkiyi bilerek veya bilmeyerek nasıl şekillendirdiğinin en önemli göstergelerindedir. Varlığı sadece maddeler üzerinden ve tüketilecek nesnelere bütünü olarak tanımlayan bir kişinin yaşama biçimi ile onu deruni/dini bir anlam ile açıklamaya çalışan, bütün yönleriyle bütüncül bir izah getiren kişi arasında oldukça önemli farklar olacaktır. Bu yüzden hayatı anlamlandırmaya çalışan düşünce insanlarının ilk uğrak yerlerinden birisi de ontolojinin yeniden izahı olması oldukça doğaldır. Yaşadığı dünyanın hazır paket sunumlarıyla yetinmeyen Kalın da hayatı anlamak ve varlığın mahiyetini izah etmek için bu varlık meselesine oldukça fazla önem atfetmektedir. Kalın varlığın anlaşılmasının ve anlamlandırılmasının bugünün yaşanmasındaki etkisine dikkat çekerek bu konuda bütüncül bir yaklaşım sunmaya çalışmaktadır. Kalın bugünün insanın yaşadığı ontolojik ve psikolojik krizlerin temelinde yatan en önemli nedenlerden birinin yanlış varlık algısı olduğunu düşünmektedir. Kalın beş duyu organı ile sınırlı bir varlık tanımının nesnelere fizik özellikleri hakkında önemli bilgiler verse de eşyanın mahiyeti ve özünü anlamada yeterli olamayacağını düşünmektedir. Çünkü Kalın'a göre dünya görüşü, varlık tasavvuru varlık karşısında geliştirilen duruş ve tutumların toplamını ifade etmektedir. Bu da hukuktan yaşam biçimine, estetik algısından sanata, şehir hayatına kadar pek çok alanının inşasını belirlemektedir. Çünkü varlık tasavvuru büyük bir soyutlama ameliyesi iken, diğer taraftan insanların nasıl davranması gerektiği konusunda temel ilkeleri ortaya koyan bir izahıdır (Kalın, 2021b: 155-156). Farabi'nin el-Medinetü'l-Fâzıla adlı eserindeki bütüncül kurguya atıf yapan Kalın, en temel ilkelerden, bireysel ve kolektif yaşamın belirlenmesine kadar varlığın mertebelerinin bir bütün olarak ele alınmasına vurgu yapmaktadır (Kalın, 2021b: 164).

Varlık tasavvurunun Farabî ve İbn Sina'dan Gazzalî ve Molla Sadra'ya uzanan klasik İslam düşünce geleneğine dayandığını açıkça ifade eden Kalın için “varlık, var olan şeylerin toplamından daha fazla bir şeydir.” Aynı zamanda “her mevcudun, vücudun bir cüzü, tezahürü, sınırlanmış ve ortaya çıkmış hali” olduğunu ifade eden Kalın (2020: 75), Batı düşüncesinde hâkim olan indirgemeci paradigmanın karşısına İslam düşünce geleneği ile çıkmakta ve bütüncül bir sentez ile varlık tasavvuru sunmaya çalışmaktadır.

Kalın, Allah'ın yarattığı her şeyin optimal bir doğası, kendisinden başka amacı ve mükemmellikte sınırı olmayan hakiki varlıklar olduğunu düşünmektedir. Burada Kalın, Molla Sadra'nın ve Eş'ari'nin “Tanrı'nın en iyiyi seçmediği, aksine Tanrı'nın seçtiğinin en iyi olduğu” görüşünü benimsemektedir. Kalın için yaratıcı, diğer özgür varlıkların tabii olduğu herhangi bir maddi sınırlamadan muafır. Allah sonsuz güce sahiptir ve cömertlik ve bolluk (feyd) ile doludur. Nihayetinde yaratıcı olan böyle bir varlık, en iyi olanı yaratmada sınırlı bir kapasite veya tayin edilmiş bir zaman gibi engellerle karşılaşmaz. Bu yüzden Kalın, Allah'ın kısıtlamasız olduğu için sadece en iyiyi yaratmadığını, aynı zamanda her şeyi en iyi şekilde bildiğini de öne sürmektedir (Kalın, 2007b: 187). Çünkü Kalın'ın yaratılış tasavvurunda kötülük, noksanlık demektir. Noksan olanda kötülük zuhur eder. Mükemmel olan bir yaratıcı bu yaklaşıma göre kötü/noksan olanı yarat(a)maz (Kalın, 2022b: 104). Bu yüzden Kalın varlık tasavvurunu izah ederken kötülüğün bizzatıhi yaratılmasını yaratıcı kudrete yakıştıramaz, bu yüzden kötülüğü arizi bir durum olarak tanımlar.

Kalın insana ve varlığa dair izahlarındaki “orta yol” bulma ve hikmetli izah çabası içerisinde Mutezile'nin bakışını özellikle insan tanımında reddettiği görülmektedir. Bu konudaki tavrının sebebi olarak da: “insan özgürlüğünün geçerlilik sahasını Allah'ın mutlak ilmi ve mutlak kudretini tehdit edecek kadar genişletmeleri sebebiyle Mutezilî kelamcılara karşı çıkılabilir” şeklinde açıklamaktadır (Kalın, 2007a: 268). Mutezilî kelamcılarının insanın özgürlük alanını Allah'ın kudretinin aleyhinde genişlettiği iddiasına kısmen eleştiri getirilebilir. Allah'ın insanı imtihan edebileceği, sorumlu tutabileceği bir iradeyle yaratması, Allah'a rağmen insan değil, Allah'ın yarattığı, “özgür insan” olarak da tanımlanabilir. Bu bağlamda Mutezile ekolünün önemli isimlerinden Ragıp El İsfahani'nin izahı oldukça önemlidir. Ragıp El İsfahani'ye göre insan doğası gereği medeni bir varlıktır ve varlığını devam ettirmek için başka insanlara, hatta varlık âleminin bütün unsurlarına ihtiyaç duymaktadır (El-İsfahani, 2010: 104). İnsan, başka insanlarla ve varlık âleminin diğer unsurlarıyla arasındaki ilişkiyi öğrenerek taklit etmektedir. Bu yüzden insanın sahip olduğu hasletlerden hangisi ön plana çıkartılırsa, insan o özelliğine

dönüşmekte, o özelliğin kendisi olmakta veya öyle tanımlanmaktadır. İnsan mahiyeti neticesinde önce inşa edilmekte, şekil almakta, sonrasında aldığı şekle göre şekil vermekte ve inşa etmektedir. Aslında insanın hem kendi türü hem de hayat ile arasındaki ilişkiye bakılacak olursa insan, evrenin küçük bir modeli durumundadır ve insanın tabii/doğal, hayvanî/hedonist ve aklî/rasyonel yönleri bulunmaktadır (Gafarov, 2006: 192). İnsanın bu üç melekesinin arındırılması, tabii ve aklî olan melekelerin hayvanî olanı yönetmesi sonucunda hikmet, ilim, iffet, cömertlik, şecaat ve hilm gibi faziletlerin elde edildiği düşünülmektedir. Bu müspet özelliklerin tümünün birleşmesi sonucunda da adâletin doğacağı; cerbeze (hilekarlık), eblehlik (budalalık), şereh (açgözlülük), şehvet düşkünlüğü, tehevür (korkmazlık) ve korkaklık gibi bütün reziletlerin de bu üç gücün fesâda uğraması, dolayısıyla ahlâkî disiplinden kopması sonucu ortaya çıkacağı ileri sürülmektedir (Gafarov, 2006: 194). Yaratıcının özgür iradeyi tesis edebilmek adına kötüyü yaratmasında ya da insana cevherle arazları birlikte vermesinde herhangi bir beis olmayabilir. Kötünün yaratımı yaratıcıyı “noksan/kötü” yapmaz, aksine özgür iradeyi kıymetli kılmak adına daha da âdil yapabilir. Bu yaklaşım da İbrahim Kalın düşüncesine naçizane bir eleştiri olarak sunulabilir.

Kaynakça

- El-İsfahani, R. (2010). *Müfredât*. (Abdullah Baki Güneş ve Mehmet Yolcu, Çev.). Çıra Yayınları.
- Ergün, R. (2023). İbrahim Kalın'da varlık ve insan tasavvuru, *Din Sosyolojisi Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 26-48.
- Fernandez-Armesto, F. (2001). *Civilizations*. The Free Press.
- Gafarov, A. (2006). Râgıb el-İsfahânî'de insan tasavvuru. *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30(1), 187-214.
- Kalın, İ. (2007a). İslam ve barış: temel kaynaklara bir bakış. *Ter. Rahim Acar. Siyasi, Tarihi, Dinî ve Kültürel Boyutlarıyla İslam ve Şiddet*, (Mümtaz'er Türköne Ed.). Ufuk Kitap.
- Kalın, İ. (2007b). Mulla Sadra on thodicy and the best of all possible worlds. *Journal of Islamic Studies* 18(2) (2007b). 183-201.
- Kalın, İ. (2010). *Knowledge in later islamic philosophy: mulla sadra on existence, intellect and intuition*, Oxford University Press.
- Kalın, İ., & Esposito, J. L. (2011). *The challenge of pluralism in the 21. century: islamophobia*. Oxford University Press.
- Kalın, İ. (2020). *Akil ve Erdem: Türkiye'nin toplumsal muhayyilesi*. İnsan Yayınları.

Kalın, İ. (2021a). *Varlık ve idrak molla Sadra'nın bilgi tasavvuru*. (N, Koltaş. Çev), Klasik Yayınları.

Kalın, İ. (2021b). *Barbar, modern, medeni: medeniyet üzerine notlar*. İnsan Yayınları.

Kalın, İ. (2022a). *Perde ve mânâ: akıl üzerine bir tahlil*. İnsan Yayınları.

Kalın, İ. (2022b). *Gök kubbe altında*. Mecra Kitap.

Mulla, S. (2014). *The book of metaphysical penetrations, trans. seyzed hossein nasr*. (İbrahim Kalın, Ed.). Brigham Young University Press.

PROTOKOL

21. YÜZYILDA ULUSLARARASI SİSTEMİ YENİDEN KURGULAMAK (MI?)

Doç. Dr. Merve Suna Özel Özcan

*Kırıkkale Üniversitesi
mervesuna@yahoo.com*

2000 yılı sonrasında uluslararası alanda yaşanan çatışmaların ve yarattığı etkilerin artması düşündürücüdür. Teknolojik gelişim ile birlikte var olan sistem içinde bireylerin de temel aktörler hâline gelebildiği görülmektedir. Özellikle sosyal medya basta olmak üzere teknolojinin gücü ve etkileri Arap Baharı süreci gibi yaşanan kriz ile kendini gösterirken, bugün insansız hava araçları ile devam ettirilen savaşlar da mevcuttur. Diğer taraftan gelişen yapay zekâ ile pek çok alanda insanın yerini alabileceğine dair öngörüler sunan yeni bir teknolojik atılım da söz konusudur. Geleneksel dünyanın geleneksel algıların değişen yüzyılı olsa da 21. yüzyılda hâla temel güdüler ile hareket eden aktörlerin varlığı belki de bize sistemde değişmeyen şeylerin her daim var olacağını alt metinleri ile sunmaktadır. Bu açıdan bu çalışma biraz teorik ve felsefi sorgulamalar ile bir okumayı hedeflemektedir. Bu kapsamda var olan ontolojik yapının arka planında tarihsel ve güdüsel gerçekliklerin etkilerinin sorgulamasının güncel olaylar ile örneklendirilerek sunulması amaçlanmaktadır.

Dünya tarihi ve uluslararası ilişkiler tarihini eş zamanlı bir okuma ile düşünebilir miyiz? Bu sorunun cevabı özellikle realist yaklaşım noktasında güç ile bağlantılı olacaktır. Çünkü bir aktörün güç odaklı yaklaşımı, karşısında bulunanları kendi çıkarları noktasında tehlikeli kılar. Yani bir anlamda düşman yaratılmış olur. Nitekim tarih boyunca da bu durum yani ötekinin üretimi her daim olmuştur. Bireyler açısından kimlikler kim olduğumuzu yansıtırken; güç de devlet ya da diğer siyasi birimler bağlamında bir nevi gücümüz, kim olduğumuzu yansıtma noktasında dönüşür (Özel Özcan, 2022). Yani güçlü isen hegemonya arayışında isen büyük/ başat/ süper güç (Kennedy, 1989; Levy 1983; Modelski, 1987), güçsüz isen öteki konumu şeklinde basit bir okuma sunabilir belki de. Burada ilk güç ve tabi buna bağlı olarak hegemonya savaşı örneğini Thukydides'in MÖ 431 ile 404 yılları arasında süren Peloponnesos Savaşı tarihinde görüyoruz. Realizm açısından bu yeterli olmuştur. İki kent devlet güç mücadelesinde Atina ve Sparta. Esasında bu tarihsel ve teorik okumanın ne ilk ne de son örneğidir. Ancak var olduğu dönem içinde sistemin doğasına dair Thukydides'in bu eserinin bize sunduğu algı ve devletlerin güdü oluşumunun açıklanması önemlidir. Nitekim bize realist yaklaşımı sunan Thukydides'in Peloponnesos Savaşı'nın nedenini açıklayışında yer verdiği "The Melian

Dialogue'nda (Melos Diyalogu)" görülebilir. Atinalılar, Sparta kolonisi olan Meloslulara gider ve tahakkümlerini kabul etmesini ister. Onlara "en kötüsünü çekmeden teslim olma avantajına sahip olacakları"na dair bir teklif sunulur çünkü Atinalıların amacı yok etmeyerek kazanmaktır. Thukydides'in ifadeleri ile Meloslular, aldıkları tüm yetişkin erkekleri öldüren ve kadınları ve çocukları köle olarak satan Atinalılara teslim olmuştur.¹

Görüldüğü gibi daha ilk aşamada güç, tahakküm, savaş gibi kavramlar ve güdüler sistem içinde varlığını göstermektedir. Tarih boyunca da bu durum çok değişmemiştir. İmparatorluklar, devletler, kent devletler ya da derebeyler siyasi birim olarak var olan bu aktörler, uluslararası sistemde kendi alanlarını yaratma amacındadır. Bu aktörler açısından güç ve savaş olguları uluslararası sistemi ve düzeni değiştiren ve etkileyen en önemi sonuçların yaratıcısıdır. Bu açıdan şiddet tek boyutlu bir erkin elinde değildir. Esasında bu durum uluslararası ilişkilere olduğu kadar birey de içkindir. Nitekim Waltz'un (2001) sorguladığı gibi şiddet bireyden sisteme var olan bir gerçekliktir. Savaşın birçok farklı tanımı olsa da asıl önemli olan belirli kriterlerin savaşı tanımlamasıdır. Uluslararası arenada şiddet kavramının baskın kullanımı ya doğrudan şiddet ya da askeri güç ile eşdeğer olmakla birlikte barış durumuna da odaklanmaktadır. Şiddetin tüm yönleri (fiziksel, psikolojik, iktisadi, siyasi, vb.) tarihsel bir olgudur (Erden Kaya & Özel Özcan, 2022). Uluslararası arenada "biz" ve "öteki" tanımları kimlik ekseninde yorumlansa da burada güvenlik algısının yeri unutulmamalıdır.

Bu arka plan I. ve II. Dünya Savaşları'nın var olan sistem içinde aktörler arası etkileşiminde de kendini gösterir. Uluslararası sistemde büyük güçler arası mücadelede (Kennedy 1989; Levy 1983) Bismarck'ın Alman Milli Birliği'ni sağlamasından II. Wilhelm'in Weltpolitik yaklaşımına dair ne kadar fark varsa sanırım sistem içinde devletlerin devraldıkları miraslar ve güç kodları da o kadar değişmektedir. Çünkü Bismarck Alman Milli Birliği'ni savaşlar ile sağlarken, II. Wilhelm de Alman İmparatorluğu'nun sistemde daha da güçlenmesini istemiştir. Tek bir fark vardır: Konjonktürel gelişmeleri okumak. Dolayısıyla bir aktörün sistemde başarı için savaşı göze alacak olması onun şartları okuma yetisinin mükemmelliğini ne kadar gösterir, bu nokta sorgulanması gereken bir durumdur. Yine benzer şekilde II. Dünya Savaşı süreci içinde Musollini'nin İtalya'da iktidara gelmesi, İtalyan Milli Birliği'nin sağlandığı 1860'lardan güçlenme noktasında ne kadar farklılık

¹ Bkz: Thucydides, The Peloponnesian War, The Melian Dialogue (Book 5, Chapter 17), Erişim Adresi: <http://academics.wellesley.edu/ClassicalStudies/CLCV102/Thucydides--MelianDialogue.html>

sunmaktadır. Temel konu zamanın ruhunu okumak, politik ve ideolojik yaklaşımları sorgulamak ve tabii konjonktür de saklıdır. Aktörlerin güç odaklı tutumunda bu durum Soğuk Savaş'ın iki kutuplu yapısı içinde de çok değişmemiştir. 1989 yılında ise İki kutuplu dünyanın simgesi hâline gelen Berlin Duvarı yıkılırken Sovyetler Birliği'nin ideolojik temelleri de yıkılmıştır. 1991 yılı itibarıyla artık uluslararası alanda hegemonya arayışında olan iki süper güçten biri olan SSCB yoktur; ABD ise uluslararası sistemde galip güçtür.

Esasında var olan sistem içinde aktörlerin güç- düşman odaklı olması başta da belirttiğim gibi şaşırtıcı değil. Ebette bu durumu çok basitleştirici yaklaşımlarda görmek de mümkün. Neticede uluslararası ilişkiler teorik yaklaşımları içinde de bu durum sorgulanmakta. Güç ve hegemonya dediğimizde, anarşi konusu zihin dünyamızda uluslararası ilişkilerin bir gerçekliği olarak uyanmaktadır. Bu açıdan uluslararası bir toplum yaklaşımı bağlamında "Anarşik Toplum" (Bull, 1977) ile karakterize edilen bir tanımlanması da unutulmamalıdır. İş birliği liberal yaklaşım ile öne çıkarılırken kimlikler ise inşaçılık (Wendt, 1995) ile kendini göstermektedir. Nitekim sistem içinde var olan değişimler sarihtir.

Öte yandan Soğuk Savaş sonrasında oluşan Liberal Uluslararası Düzen Acharya da (2020) teorik yaklaşımlar ve metin içinde belirttiğimiz hegemonya bağlamında dikkatle okunmalıdır. Acharya'ya göre; Liberal uluslararası düzen Batılı olmayan dünya için hegemonyaya yönelik kısmı ile düşünüldüğünde temel bir gerilim yaratmaktadır. Tam bu noktada en dikkat çeken konu uluslararası alandaki aktörlerin yaklaşımlarının ve politik hamlelerinin tarihsel kökenlerden kopmayan bir şekilde devam etmekte olduğudur. Bu konuyu Soğuk Savaş Dönemi'nin farklı unsurlar ve konjonktürel gelişmeler ekseninde yorumlanması bize gerçekten de tarihin bir şekilde yarattığı güç döngülerini hatırlatır. İster Modelski'nin (1987) başat güçleri isterse de Mearshimer'in (2001) dikkatini çektiği hiç bir gücün barışı sağlayamadığı anarşik bir sistem olarak bakalım. Sonuçta varılan nokta aktörler arası hegemonya arayışı olacaktır. Bu açıdan Mearshimer'in (2001) savaşa hazırlanan devletlerin kendilerini güvende hissedebileceği varsayımını sorgulamalıyız. Burada görülmesi gereken konu da ötekilikler ve var olan güven konusudur. Acharya (2014) Batı'nın seçici bir kulübü olduğunu varsaymaktadır. Bu açıdan var olan sistem içinde Batılı olmayanların güven duygusu ya da aidiyetleri nasıldır?

Tüm bu sorgulamaların geldiği nokta ise 21. yüzyılda var olan sistem içinde uyumlu bir uluslararası ilişkilerin ne kadar gerçekçi olduğudur. Yaşanan bölgesel çatışmalar, iç savaşlar ile yarattıkları göç, iklim krizleri, insan haklarının unutulduğu alanların yaratılması gibi pek çok küresel sorun bunun cevabını

bizlere vermektedir. Var olan yapı içinde dünya yeniden farklı kutupların ortaya çıktığı bir arena hâline gelmektedir. Soğuk Savaş'ın ideolojik ikili yapısı bugün Rusya ve ABD odağında bir kırılmayı karşımıza çıkarmasa da arka planda farklı araçlar ve amaçlar ile devam eden bir hegemonya arayışı söz konusudur. Dolayısı ile *II. Soğuk Savaş Dönemi* olarak adlandırabileceğimiz Batı ve Doğu arasındaki küresel karşı duruş, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın 2022 Şubat ayında başladığı tarihten çok daha önce başlamıştır. Rusya Federasyonu'nun sistemde büyük güç arayışı ile yerini aldığını kabul ettiğini Putin döneminden bile daha eskiye götürmek hatalı olacak mıdır?

Nitekim 21. yüzyılın var olan sistem ve düzen oluşumu yüzyıllardır devletlerin sahip oldukları o itici güçle okunmalıdır. Devletler geçmişten bu yana sistemde hâkim olma amacı ile hareket ederken, ötekiler yaratıp savaşlar ile güçlerini ortaya koymuş, tüm bunlar olmamış gibi de sistemde devamlılık odağında ilerlemiştir. Sonuç olarak tarih pek çok savaşın unutulduğu tozlu rafların incelenmesi gereken bir kütüphane olarak bunları bize sunarken diğer taraftan aynı nehirde ikinci kez yıkanamayacak olan aktörler suyun akış ve gücüne göre kendilerini konumlandırmaktadır.

Kaynakça:

- Acharya, A. (2020). Hegemony and Diversity in the 'Liberal International Order': Theory and Reality. <https://www.e-ir.info/2020/01/14/hegemony-and-diversity-in-the-liberal-international-order-theory-and-reality/>
- Acharya, A. (2014). *The end of american world order*. Cambridge, UK.
- Erden, Kaya E. & Özel-Özcan, M. S. (2022). *Şiddetin kökenleri: işgaller, sürgünler, katliamlar, soykırımlar*. Orion Yayınevi.
- Kennedy, P. (1989). *The rise and fall of the great powers*. Unwin Hyman
- Levy, J. S. (1983). *War in the modern great power system*. The University Press Of Kentucky.
- Mearsheimer, J. J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics* W. W. Norton & Company.
- Modelska, G. (1987). *Long cycles in world politics*. Palgrave Macmillan.
- Özel Özcan, M. S. (2022). Uluslararası sistemde "öteki"nin kimlik analizine dair: Biz'e karşı "onlar". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 10(31), 109-123 .
- Thucydides, *The Peloponnesian War, The Melian Dialogue* (Book 5, Chapter 17)

<http://academics.wellesley.edu/ClassicalStudies/CLCV102/Thucydides--MelianDialogue.html>
adresinden 15.08.2023 tarihinde alınmıştır.

Waltz, K. (2001). *Man, the State, and War: A Theoretical Analysis*. Columbia University Press.

Wendt, A. (1995). Constructing international politics. *International Security*, 20(1), 71-81.
<https://doi.org/10.2307/2539217>

PROTOKOL

METİN HEPER'İN “TÜRKİYE'DE DEVLET GELENEĞİ” ADLI ESERİ ÜZERİNE TAHLİL

Doktorant Öznur Küçükkelepçe

*İnönü Üniversitesi
oznuruludag@hotmail.com.tr*

Uluslararası bilim camiasında tanınan siyaset bilimci Metin Heper tarafından kaleme alınan eserde;

- Farklı tarihsel dönemlerde devletin ortaya çıkışına yol açan içsel ve dışsal faktörler nelerdir?
- Farklı tarihsel dönemlerde ortaya çıkan devlet olgusunun özellikleri nelerdir?
- Söz konusu devlet hangi kişilerde yahut hangi kurumlarda yapılanmıştır?
- Bir tarihsel dönemden diğerine, hangi tür dinamikler devletin kaderini belirlemiştir?
- Devlet geleneğinin güçlü olduğu siyasal hayatta siyasal yapı ve kültür bu gelenekten nasıl etkilenmiştir? sorularına cevap aranmaktadır.

Eserde genel olarak Osmanlı-Türk siyasal gelişiminin farklı dönemlerinde devletin hangi kişi ve kurumlarda yapılandığı, devletin özelliklerini ve dolayısıyla devletin siyasal hayatı nasıl etkilediği sorularına cevaplar aranmaktadır. Bu bağlamda eserde; siyaset literatürüne E. Shils tarafından kazandırılmış olan ve Türkiye'nin sosyal ve siyasal yapısını açıklamak amacıyla Şerif Mardin tarafından kullanılan merkez-çevre kuramsal çerçevesi kapsamında devlet olgusu incelenmiştir. Bu inceleme yapılırken Türk siyasi tarihi üzerine yazılmış yerli yabancı eserler ele alınarak değerlendirilmiştir.

Eserin genel çizgisinden hareketle her bir bölümü ayrı ayrı ele almakta yarar vardır. Bu açıdan ilk bölüm olan “giriş” kısmında ilerleyen bölümlerde sıklıkla karşımıza çıkacak olan devlet kavramı/ olgusu, aşkın devlet gibi kavramlara yer verilmektedir ve devlete ait iki tanım üzerinden yola çıkılmaktadır. O hâlde nedir devlet? Devlet, yaygın Weberyen tanıma göre, “*Belirli bir toprak parçası üzerinde meşru fiziksel güç kullanımı tekeline sahip bir kurumdur.*” Bu şekilde algılanan devlet, seçimle iş başına gelmiş hükümetler tarafından ele geçirilecek ve belirli amaçlar için kullanılacak ve kendi haline bırakıldığında da tarafsız olarak faaliyette bulunacak bir araçtır. Diğer bir tanım ise; Badie, Birnbaum, Scase vb. tarafından ele alınmaktadır. Onlar devlete Weberyen yaklaşımda olduğu gibi hukuksal değil siyasal bir gözlükle bakmaktadırlar. Bu bakış açısı çerçevesinde devletin siyasi hükümetlere tabiyeti bir veri olarak kabul edilmemektedir. Bunun tersine, değişik yer ve zamanlarda

siyasal hayatta devletin otonom bir kurum olarak daha fazla ya da daha az etkili olabileceği varsayımı yapılmaktadır. Bu noktadan hareketle yazara göre; "farklı siyasal rejimlerde veya farklı tarihsel dönemlerde toplumun uzun süreli menfaatlerinin ne derecede toplumdaki ve siyasal kurumlardan bağımsız olarak belirlendiğine ve giderek topluma ve siyasal kurumlara ne ölçüde empoze edildiğine bağlı olarak daha fazla veya daha az devletlilik olgusuna rastlandığından bahsedilmektedir." Ortaya çıkan bu yeni devletçilik olgusu ile de egemen ve özerk devletin nasıl ortaya çıktığı belirlenmektedir. Kökleri ortaçağa kadar uzanan egemen ve özerk devletler daha sonra merkez ve çevre kuramının oluşmasında da etkili olmuşlardır. Mesela ondördüncü yüzyılın başından itibaren İngiltere'de "merkez" ve "çevre" arasında siyasal bir entegrasyon ortaya çıkmıştır. Burada daha çok diğer çalışmalarda belirtilen noktalara değinilerek İngiltere'nin daha çok merkezi olduğu; Fransa'nın ise merkez-çevre çekişmelerine değinilerek adem-i merkezi olduğu ifade edilmiştir.

Bunların dışında Heper, eserin bu bölümünde daha sonraki bölümlerde karşımıza çıkacak olan aşkın devlet kavramı üzerine, aşkıncılık, araçsalcılık kavramlarına da değinmektedir.

Ona göre Aşkıncılık; insanın aslen ahlaki bir topluluğa ait olduğu inancını ifade ederken, araçsalcılık insanın aslen bir çıkar topluluğuna ait olduğu inancını belirtir. Aşkıncılık topluluk üyelerine önceldir; toplum çıkarı üyelerinin çıkarlarının toplamından daha fazlasını ifade eder. Kurumlar tek tipli bir biçimde algılanır. Kanun, vatandaşların kolektif akıl ve iradesinin ifadesi olarak görülür. Siyaset de temelde sadece liderlik ve halkın eğitilmesi olarak anlaşılır. Araçsalcılıkta ise; bireylerin gruplardan bağımsız kimlikleri, ahlaki duygu ve amaçları vardır. Kurumların ahlaki vecibeleri bulunmamaktadır. Kanun, üyeler arasında varılmış anlaşmanın sonucu olarak algılanır. Siyaset, normal bir faaliyet ve çeşitli görüş ve çıkarların bağdaştırılması etkinliği olarak görülür. Ayrıca araçsalcılık; özgürlük, farklılık ve çoğulluğu ifade eder.

Daha özet bir ifadeyle aslında aşkın devletten anlaşılması gereken genel çıkarın göz ardı edilmesini önlemek isterken özel çıkarlarla pek yaşam alanı bırakmayan bir devlet olgusu ifade edilmektedir. Yani buradaki aşkın devletin bir nevi "güçlü devlet" olduğunu söylemek mümkündür yazara göre. Bu yönelimlerin aşırı biçimlerine de rastlanmaktadır. Yani aşırı aşkıncılık ve aşırı araçsalcılık gibi... Ve hatta bunların ılımlı biçimleri de söz konusudur. Aşırı aşkıncılık ve aşırı araçsalcılığa sırası ile toplumun ve devletin neredeyse tamamıyla etkisizleştirildiği biçimlerde rastlanmaktadır. Bu çerçevede bakıldığında güçle kurulan ve güçle devam ettirilen Machiavellici siyasal rejim, aşırı aşkın yönetim biçimi için bir

örnektir. Diğer yandan, Fransa’da Babeuf’un alt sınıflara dayalı cumhuriyetçilik aşırı araçsal yönetim biçiminin örneğidir. Bu yönetim biçimi, tüm toplum kesimlerini aynı hizaya getiren demokrasidir denebilir.

Ayrıca aşırı aşkını yönetim biçimlerinde devlet çoğunlukla yönetenin kişiliğinde yapılanmaktadır. Yönetim tipi kişiseldir ve memurlar kralın kişisel araçlarıdır. İlaveten kurumsallaşma çok zayıftır. Memurlarda en çok istenen nitelik, memurun yönetenin kişiliğine sadık olmasıdır. Diğer bir aşkın yönetim biçimi olan ılımlı aşkın yönetim biçiminde ise; topluma değiştirilemeyecek normlar kümesinde bir konsensus empoze edilmektedir ve devlet bu normlar etrafında kurumsallaşmıştır. Buna örnek olarak Fransa’nın onyedinci ve onsekizinci yüzyılları verilebilir. Bu dönemde Fransa’da düzen, hiyerarşi, sekülerizm, dayanışmacılık gibi değerler yavaş yavaş devletin etrafında kurumsallaştığı normlara dönüşmüştür. İlimli araçsalcılıkta ise; toplum içerisinde kabul edilebilir düzeyde bir eşitsizlik doğal karşılanır. Uzlaşmanın ortaya çıkabilmesi için bireyler arasında uygarca davranış örüntüsüne veya bireysel davranışlara bir sınırlama getirilmesine ihtiyaç vardır. Tüm verilen bilgiler ve yapılan yorumlar doğrultusunda bu bölümde genel teori hakkında açıklayıcı bilgiler verildiği söylenebilir.

Eserin ikinci bölümü “Osmanlı Mirası” başlığını taşımaktadır. Burada, iki rakip din ve uygarlığın müşterek sınırlarında bir *gaza devleti* olarak doğan Osmanlı Devleti’nin hem tarihsel süreci hem de dönemin merkez-çevre ilişkisi ile birlikte devlet anlayışına yer verilmiştir. Genel olarak bu bölüm ele alındığında yazarın şu ifadeleri dikkat çekmektedir:

Osmanlı’nın Türkiye Cumhuriyeti’ne mirası, aşkın devlet geleneğinden oluşur. Birincisi padişahta yapılanan ılımlı aşkın devlet geleneğidir ki özellikle Osmanlı’nın Yükselme Devrinde ve II. Mahmut’un saltanat yıllarında rastlanır. İkincisi ise, bürokraside yapılanan aşkını devlettir ki, bunun örneği de Tanzimat döneminde görülür. 1876-1909 II. Abdülhamit dönemi 1909-1918 Jön Türkler dönemleri de sırasıyla birinci ve ikinci tip ılımlı aşkını devlet örnekleridir. Abdülhamit’in saltanatı boyunca adab¹ geleneği, İslami renkleri de taşımıştır. Jön Türkler döneminde devletin yapılandığı bürokratik seçkinler, sadece sivil bürokrasi içerisinde değil aynı zamanda

¹Osmanlı, rasyonellik olarak ifade edilebilecek gereklilik ve ussallık ilkelerinden yola çıkarak, yönetici zümreleri için idealler ve yüksek değerler ağırlıklı bir devlet felsefesi geliştirmişti. Bürokratik seçkinler, bu idealleri ve değerleri, seçilmeleri ve eğitimleri sürecinde yerine getirdikleri roller, yani örgütsel toplumsallaşmaları yoluyla özümsemişlerdir. Bu felsefeyi “adab” ya da “adab geleneği” olarak isimlendirmişlerdir.

ordu ve siyasal parti olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti içerisinde de yer almışlardır.

Bunlara ilaveten, bu bölümde Osmanlı'da padişahın devraldığı aristokrasiyi tam olarak denetimi altına alamadığı görülmektedir. Bürokratik merkez ne zaman zayıflasa, yerel eşrafın başını çektiği çevre sorumsuzca hareket etmektedir. Bu da merkez ve çevreyi genelde sık sık çatışma noktasına getirmektedir. Fakat dönemsel olarak genel seyir merkezin çevre üzerindeki gücünü artırma yönündedir. Bu durum çıkan kanunlarda da kendini göstermektedir. Mesela o döneme ait olan 1858 Arazi ve 1864 Vilayet Kanunları'nda yansımaları görülmektedir. Bu çerçevede bakıldığında aslında eserin bu bölümünde Osmanlı döneminde bürokrasinin ipleri eline almasının toplumsal, siyasal ve iktisadi sebepleri irdelenmektedir.

Eserin üçüncü bölümü "Geçici Aşkın Devlet" olup bu bölümde Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte ortaya çıkan devlet anlayışı, daha doğrusu Atatürk'ün meydana getirmeye çalıştığı devlet üzerinde durulmaktadır. Bu doğrultuda Atatürk'ün Osmanlı Devleti'ne bakış açısından yola çıkılırsa Osmanlı'nın devlet hayatında tüm çabaların tek bir hedefe -ki o da padişahın kişisel çıkarlarını korumaya odaklandığı görülmektedir. Atatürk bunu, "Osmanlı yönetim biçimi saltanat-ı şahsiye'den başka bir şey değildir" şeklinde yorumlamaktadır. Bunun bir sonucu olarak da halkın hükümet işlerine kayıtsız kaldığını ve giderek yönetime karşı olumsuz tutum takındığını düşünmekte; bu durumun da çeşitli sorunlara yol açtığını kaydetmektedir. Yine Atatürk'e göre temel etki, yönetimin giderek toplumun uzun süreli çıkarlarını göz önünde bulundurmamasıdır. Bunun sonucu olarak Osmanlı'da aşkın devletin çöktüğünü belirtmektedir. Tüm bunlar çerçevesinde Atatürk, "Egemenlik kayıtsız, şartsız milletindir." formülüne vurgu yapmıştır. Heper, Atatürk'ün bu vurgusunu o süreçte yaşanan bazı hususları da göz önünde bulundurarak şu şekilde değerlendirmiştir: "Söz konusu ilke egemenliğin kime ait olduğunu değil, kime ait olmadığını gösteriyordu. Egemenlik padişaha ya da tek bir kişiye ait olmayacaktı. Çünkü padişah yahut tek kişi onu kendi çıkarı için kullanmak eğiliminde oluyordu. O halde egemenlik halka mı ait olacaktı? Evet, fakat hemen değil." Aslında eserin bu bölümünde üzerinde durulan genel konu çıkar meselesidir diyebiliriz. Genel çıkar mı kişisel çıkar mı değerlendirmesi söz konusudur, zaten yukarıda bahsedilen değerlendirme de bunun üzerinedir. Atatürk o dönemde sıklıkla belirtmektedir bunu. Ona göre, Türkiye'deki devlet olgusunun varlık sebebi genel çıkarın göz ardı edilmemesidir.

Eserin bu kısmında dikkate değer bir husus da Atatürk'ün devletin kurumsallaşması üzerine çabalarıdır. Atatürk bunu iki düzlem üzerinde yürütmüştür. Yazara göre bunlardan ilki;

başlangıç itibari ile kamu işlerinin gündelik gidişatını kişisellikten çıkarmaya çalışmasındadır. İkincisi ise; kamu işlerinin gündelik işleyişini kişisellikten çıkarmasının üzerinde ve ötesinde özellikle adab geleneğinin Cumhuriyetçi yorumunu kurumsallaştırmaya çalışmasıdır. Bu, daha sonra bir süre Kemalizm olarak adlandırılmıştır ve bu doğrultuda açıklık da getirmek maksadıyla Kemalizm ve “Altı İlke”ye de yer verilmiştir. Bu ilkeler üzerine yapılan değerlendirmeye de kısaca bakmak gerekirse; yazara göre Cumhuriyetçilik Atatürkçü düşüncede kişisel yönetimin antitezidir. Milliyetçilik, bizzat milletin amaçlarını belirlemesi anlamına gelmektedir. Halkçılık, bu amaçları belirlerken genel iradenin küçümsenmemesini ifade etmektedir.

Milletin amaçları artık dini kaynaklardan türetilmemelidir. Bu noktada yazar, Laiklik yerine sekülerizmi kullanmaktadır. Atatürkçü düşüncenin bir diğer boyutunun reformculuk olduğu, son olarak da devletçiliğin 1930 dünyadaki büyük buhran sırasında uygun görülen geçici iktisadi program olduğu belirtilmektedir. Tüm anlatılanlarla birlikte bu bölümde ve Atatürk döneminde devlet olgusuna, diğer bir ifadeyle Atatürkçü devletin ne olduğuna bakıldığında, yazarın da belirttiği gibi, Osmanlı Geleneğini andıran şekilde ılımlı aşkın bir devlet olduğu görülmektedir. Bu dönemde devleti, yönetenin kişiliğinden ayırma çabası görülmektedir. Ona göre aslında Atatürk’ün taraftarı olduğu devlet ılımlı aşkın ve aynı zamanda geçici bir devlettir. Geçicidir, çünkü seçkincilik çağdaş uygarlığa varmanın bir aracı olarak görülmüştür. Oysa çağdaş uygarlığa varıldığında aşkın devlete yer olmayacaktır.

Eserin dördüncü bölümü “Bürokratik Aşkincılık” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Atatürk döneminden kalma bürokratik yorum üzerinden yola çıkılarak 1923-1937 arasında iki kere başbakan ve 1938-1950 arasında cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü’ye yer verilmiştir. O dönemde bürokratik seçkinciliğin ön planda olduğu, pek çok kişinin vali, kaymakam gibi bürokratik konuma gelme yarışında oldukları belirtilmektedir. Akabinde, yirmi yedi yıllık Cumhuriyet Halk Partisi’nin iktidarını sonlandıran 1950 seçiminin yapılmasıyla birlikte iktidara gelen Demokrat Parti döneminin yönetimi değerlendirilmiştir. Heper, siyasi iktidardaki bu değişimi Yeşil Devrim²’in Türkiye’deki versiyonu olarak değerlendirmiştir. Ona göre, Demokrat Parti iktidara, bürokrasiye diğer bir ifadeyle devlete karşı halkı temsil ettikleri iddiasıyla gelmişlerdir. Yine bu bölümde 1960 askeri müdahalesi ve 1961 Anayasası da değerlendirilmektedir. Mesela bu konuda yazar, 1960 müdahalesinin, hükümetin demokratik usullere olan bağlılığının ciddi biçimde azaldığına dair güçlü belirtiler

² Çevrenin merkezde söz sahibi olmaya başlaması kapsamında değerlendirilmektedir.

karşısında bir tepki olarak yapıldığı şeklinde bir yorumda bulunmuştur. Aslında daha genel olarak bakıldığında; daha yoğun olarak 1950-1970 yıllarının ele alındığı bu bölümde, Cumhuriyet'in ilk yıllarında kurulan aşkın devletin sahipliğinin yavaş yavaş bürokratik seçkinlerden olan ordunun eline geçtiği görülmektedir.

Kitabın beşinci bölümü "Devlet ve Toplum"dur. Bu bölümde, öncelikli olarak Türkiye'de siyasal partilerin aristokrasi ve girişimci orta sınıfların olmadığı bir siyasi ortamda ortaya çıktıklarına ilişkin bir değerlendirme yapılmıştır. Heper, Osmanlı-Türk siyasal hayatında etkin toplumsal kesimlerin bulunmadığı bir ortamda ideolojinin Osmanlı toplumsal yapısı için bir dolgu malzemesi görevi üstlendiğini ve bu durumun Cumhuriyet döneminde de değişmediğini ifade etmiştir. O, Modern Türkiye'nin toplumsal gelişimini tanımlayan temel eksikliğin yalnızca iktisadi anlamda değil, etik olarak da girişimci orta sınıfın bulunmayışına bağlamaktadır. Bu durumda Türkiye'deki siyasal partilerin sadece seçkinler arasındaki çatışmaların ürünü olarak ortaya çıktıklarını belirtmektedir. İfade edilenler doğrultusunda Demokrat Parti'ye bakıldığında, partinin bürokrasi ile çatıştığı ve bu çatışmada kendisini desteklemesi için halkı seferber etmeye başladığı söylenebilir. Bu durumu Heper şöyle değerlendirmektedir:

Siyaseti etkileyebilecek örgütlenmiş toplum katmanlarının yokluğunda, Tanzimat bürokratları gibi, doğrudan halkı muhatap aldı ve din ve diğer geleneksel sembolleri kullanıp halkı aslında partinin toplum kesimlerinden bağımsız olarak formüle ettiği politikalar etrafında toplamaya gayret etti. Böylece hem Demokrat Parti döneminde hem de sonrasında, bürokratik seçkinler karşıtı siyasal seçkinler devlet-ağırlıklı siyasal rejimi, toplum ağırlıklı değil fakat parti ağırlıklı siyasal rejime dönüştürmeye çalıştılar.

Eserin ilerleyen kısımlarında Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi arasındaki durum da dikkat çekmektedir. Bahsi geçen iki parti arasındaki bitmeyen mücadele, ülkenin uzun dönemli menfaatlerini de göz önünde tutan siyasal parti ağırlıklı bir siyasal hayatın gelişmesini olanaksız kılmıştır. Böylece toplumsal katmanlardan özerk biçimde hareket eden siyasi partiler, genellikle seçkinlerin aracı olarak işlev görmüşlerdir. Bu durumdan dolayı Demokrat Parti, bürokratik seçkinlerin katkısıyla gelişen aşkın devletin bürokratik yorumuna karşı gelişen bir protesto hareketi olarak doğmuştur. Bu durumda, ihtilaflar kültürel bölünmeler etrafında belirlenmeye başlamıştır. Dolayısıyla, Türkiye'de siyasal meşruiyet krizi önemli olmuştur ve bunun sonucunda ise, ılımlı aşkın devlet önemli ölçüde yıpranmış bu sürece paralel olarak ılımlı araçsalcılığın egemen olduğu bir siyasal hayata da geçilememiştir. Bu durumda 1950 sonrası için Türkiye'nin

siyasal hayatı için aşırı araçsalcılık ve aşkın devletin farklı şekilleri arasında gidip gelmiştir denilebilir. Bu süreç 1950-1960'a kadar devam etmiştir ki zaten belirtilen dönem iki büyük siyasi parti arasında bitmeyen bir çekişmenin ötesine de geçememiştir. 1960'lar boyunca Türk siyasal hayatında önemli değişimler olmuştur. İktisadi kalkınmayla birlikte kentleşme, 1961 Anayasası'nın yol açtığı "liberal" siyasal ortam ve bundan ötürü ortaya çıkan ideolojik bölünmeler gibi toplumsal, siyasal ve düşünsel değişimler siyasi partilerin tutumlarına da yansımıştır. Neticede ideolojik kutuplaşma ve siyasal bölünmeler olmuştur. Tabiki durum o dönem Demokrat Parti'nin halefi olan Adalet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi'ne de yansımıştır. Bu ideolojik kutuplaşmalar bürokratlara da yansımıştır. Bürokratik seçkincilik eğilimi devam etmiş olsa da bürokrasi eski etkisini yitirmeye başlamıştır.

1970'li yıllara gelindiğinde de durum bürokratlar açısından iyiye gitmemiştir. Özellikle 1973-1980 arasında Türkiye'yi koalisyon hükümetlerinin yönetmesi ile birlikte Türk siyasal hayatında bölünme, kutuplaşma gibi özellikler görülmüştür. Bu da bürokratlara yansımıştır. Çünkü partiler en önemli görevlere çoğunlukla ideolojik yaklaşımlarını paylaşan münferit taraftarlar getirmişler, bürokratlar Türkiye'nin siyasal hayatında daha önce hiç rastlanmayan ölçüde yerlerinden yurtlarından edilmişlerdir. Böylece bu dönemde Türkiye'nin siyasal hayatının temel karakteristiği haline gelen parti merkezli yönetimi giderek aşırı araçsalcılığa sürüklenmiştir.

Kitabın, "Yeni Aşkın Devlet" isimli altıncı bölümünde genel olarak 12 Eylül askeri darbesiyle birlikte ortaya çıkan devlet yapılanmasının yapısal özellikleri incelenmektedir. Bu inceleme sürecinde ise, 1980 müdahalesi ve müdahale sonrası kabul edilen 1982 Anayasası, anayasanın kabul edilme süreci, yine bu süreçte Kenan Evren'in ordu üzerine yaptığı yorumlara da yer verilmektedir. Aslında eserin bu bölümüne ait genel değerlendirme bir sonraki bölümde ele alınmıştır, ama yine de kısaca bakmak gerekirse Heper'in bazı değerlendirmelerini belirtmek yararlı olacaktır. Çünkü O, burada 1980 sonrası değerlendirme yaparken Atatürk dönemine de geri dönüş yaparak aradaki benzerliği de ortaya koymaktadır. Mesela bu konudaki değerlendirmesi dikkat çekmektedir:

Atatürk bir dünya görüşü üzerinde temellenecek ılımlı bir aşkın devlet yaratmaya çalışmış ve bu siyasal yapının giderek ılımlı araçsal bir siyasal yapıya dönüşeceğini düşünmek istemişti. Oysa Atatürk'ün ılımlı aşkın devleti, ılımlı araçsal yapıya dönüşmedi. Atatürk sonrası bürokratik seçkinler, neredeyse devraldıkları ılımlı aşkın devleti aşırı aşkın devlete dönüştürmeye çalıştılar ve sonunda ne devletin aşkınlığı kaldı ne de ortaya çıkan araçsal siyasal yapı

ılımlı özellik gösterebildi. 1980 sonrası askeri rejimi de Atatürk gibi, aşkın devleti geçici bir formül olarak düşündü. Üstelik Atatürk'ün aşkın devletine oranla daha az aşkın bir devlet modelini tercih etti ve ılımlı araçsal bir siyasal sistemin siyasal kültür altyapısını hazırlamak için bazı çalışmalar yaptı, projeler üretti.

Kitabın "Sonuç-Gözlemler" adlı son bölümünde ise Heper; bu bölüme kadar yer verdiği tüm bölümleri ele alarak genel bir değerlendirme yapmaktadır. Öncelikli olarak değinmek gerekirse ona göre eserin temel amacı, giriş kısmında yer verilen sorulara da cevap arayarak aşkın devlet geleneğinin etkisi altındaki bir ortamda siyasetin karşılaştığı zorlukları ortaya çıkarmaktır. Bu kapsamda yazara göre, yakın bir döneme kadar bile doğru olduğu kanaat edilen Fransız devletinin aşkın devletin en iyi örnek olduğu fikri doğru değildir. Bu konuda en iyi örnek Osmanlı-Türk devletidir. Ayrıca Osmanlı-Türk devleti örneğinde; siyaseti etkileme gücü olan bir aristokrasinin ve girişimci orta sınıfın gelişmesine izin verilmemiş, din kurumu da denetim altında tutulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal hayatında temel bölünme hâkim bir merkez ve bölünmüş, tikelci ve kendi içinde parçalı bir görünüme sahip çevre arasında olmuştur. Türkiye'de çok partili hayata geçiş bu şartlar altında gerçekleşmiştir. Söz konusu olan siyasal hayatın temel aktörleri, çevrenin kötümser amaçlarından daima kuşku duyan merkez ve her zaman sindirilmiş ve bu durumun sonucu olarak mümkün olan her durumda aşırı muhalefet ve sorumsuz bir davranış sergileyen çevre olmuştur.

Bu kısımda dikkat edilmesi gereken ve yazarın da vurguladığı noktalardan biri de Türk siyasal hayatındaki çatışmaların çözümünü üzerinedir. Zira ona göre, Türk siyasal hayatında çatışmaların hukuk yoluyla çözme geleneğinin gelişmemiş, siyaset veya hukuk yoluyla çözümlenmesi gereken konular yönetim konusu olarak algılanmış ve bu durumun sonucu olarak da siyaset sahnesi aktörlerinin keyfi ve sorumsuz hareket etmeleri olağan hale gelmiştir.

Ayrıca, Türkiye'de devlet merkezli siyasal hayatın alternatifi parti merkezli siyasal hayat olmuştur denilebilir. Fakat Türkiye devlet merkezli siyasal hayat deneyimi yaşarken var olan demokrasi tökezlemiş, parti-merkezli bir siyasal hayat deneyimi yaşarken var olan demokrasi ise çökmenin eşiğine gelmiştir. Yazarın vurgu yaptığı noktalardan biri de ordu olmuştur. Ona göre Türkiye'nin siyasal hayatının belki de en az anlaşılmış olan yönü, ordunun siyasal hayatta oynadığı roldür. Bu bağlamda ise, askeri müdahaleleri ele almıştır. Türkiye'de askeri müdahaleler demokrasinin ortadan kaldırılması için değil, siyasal hayata bir miktar daha rasyonalite enjekte edilmeye çalışılıp demokrasinin işleyebilir hale getirilmesi için

yapılmıştır. Ordu, öğrenen bir kurum olduğunu göstermiştir. Önceleri ordu siyasal hayata statik bir uzlaşmayı empoze etmeye çalışmışken; 1980 yılından itibaren daha az aşkın devlet eğilimli olmuş ve hatta toplum kesimlerinin ve onların siyasal temsilcilerinin aralarındaki çatışmaları dinamik bir uzlaşma ile çözebilecekleri bir kültür örüntüsü ve kamusal alan meydana getirme çabası içinde olmuştur. 1980 sonrasında ordu Türkiye'nin ihtiyacının kendi ölçülerine göre dikilmiş bir demokrasi olduğunda ısrar ederken, orijinal Atatürkçü çizgide hareket etmekteydi. Yani; ordu ılımlı araçsalcılığa geçişi mümkün kılacak geçici aşkın devlet anlayışında idi. Heper'e göre bu da demek oluyor ki, ordu 1980 sonrasında siyasal hayatta ılımlı araçsalcılığın ne anlama geldiği konusuna Atatürk sonrası bürokratik entelijansiyada daha demokratik bir şekilde yaklaşmıştır. Bu bağlamda 1980 askeri müdahalesi sonrasında bakıldığında, bu süreçte tekrar demokrasiye geçiş denemesinin 1960 ve 1971 müdahaleleri sonrasında tekrar demokrasiye geçiş denemelerinden oldukça farklı olduğu görülmektedir. Çünkü yazara göre; 1980 sonrasında söz konusu olan kalıcı ılımlı araçsal bir siyasal sisteme-işleyen ve dolayısıyla yerleşmiş demokrasiye- geçişi mümkün kılacak bir geçici ılımlı aşkın devlete geçilmiştir. Oysa 1960 ve 1971 yıllarındaki müdahale sonrasında ise, geçici olmayan bir aşkın devlet amaçlanmıştır. Ayrıca, 1980 sonrasında ordu, geçici aşkın devlet inşa etmeye ilaveten ılımlı araçsal siyasal sistemin kültürel alt yapısını kurma misyonunu gerçekleştirmek için girişimlerde de bulunmuştur.

Sonuç olarak bakıldığında bu eserde Türkiye'nin siyasal gelişimindeki önemli kilometre taşları Osmanlı Dönemi'nden başlanarak 12 Eylül 1980 Darbesi'ne ve hatta ondan sonraki sürece kadar yeniden yorumlanmıştır. Eser, bu alanda daha önce yazılmış eserlerden farklı bir perspektifle Türk Siyasi Tarihi'ni ele almıştır. Mesela, bu konu üzerine Erik Jan Zürcher tarafından yazılmış olan "Modernleşen Türkiye'nin Tarihi" eser de benzer şekilde merkez-çevre yaklaşımı çerçevesinde yazılmıştır fakat devlet olgusu üzerinde bu şekilde vurgu yapılmamıştır. Yine bu örnekleri Tefik Çavdar'ın "Türkiye'nin Demokrasi Tarihi" ile devam ettirmek mümkündür.

Kaynak:

Heper, M. (1985). *Türk devlet geleneği*. Doğu Batı Yayınları.

Protokol Dergisi

Çağrı Metni

Protokol dergisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırma Merkezi bünyesinde yayımlanmaktadır. Uluslararası İlişkiler, Sosyoloji, Ekonomi, Kent, Çevre ve Yönetim konuları başta olmak üzere sosyal bilimler alanına dair kısa makalelere yer veren hakemli dergi, Şubat ve Ağustos olmak üzere yılda iki kez yayımlanmaktadır.

Kısa makalelerin yanı sıra derginin her sayısında rapor, derleme, konferans notları, örnek olay, kitap tanıtımı vb. makale dışı yazılara da yer verilmektedir.

Dergi, öncelikli olarak ilgili alanlardaki güncel strateji temelli konulara dair tartışmaları okuyucu ile buluşturmayı hedeflemektedir.

Bu bağlamda hazırladığınız çalışmalarınızı bekliyoruz...

Genel yayım ilkeleri ve yazım kuralları için:

www.ktu.edu.tr/sam/protokol

Dergiye yazı göndermek için:

suna.ersavaskavanoz@ktu.edu.tr

**KARADENİZ
TEKNİK ÜNİVERSİTESİ**
Stratejik Araştırma Merkezi

SAM

**KARADENİZ
TEKNİK ÜNİVERSİTESİ**
Stratejik Araştırma Merkezi

SAM

PROTOKOL

PROTOKOL

2023 | YIL 4 SAYI 2

KARADENİZ TEKNİK
ÜNİVERSİTESİ
STRATEJİK ARAŞTIRMA
MERKEZİ DERGİSİ

**“Rasyonel Politikalar” Altında
Türkiye Ekonomisi**

Baki Demirel

Putin’in “Belirsizlik” Korkusu

Meltem Hasançebi

**Ziraat Katılım Bankası Reklam Filmi’nin
Eleştirel Söylem Analizine Göre İncelenmesi**

Asiye IŞIK

**Fransa’yı Uyandıran Ölüm: Nahel Merzouk ve
Devam Eden Eşitlik Mücadelesi**

Muharrem Bayrak

**COVID-19’un Küresel Güvenliğe Etkisi:
Çıkarımlar ve Geleceğe Yönelik Bakış Açılıarı**

Fevzi Kırbaşoğlu

**İbrahim Kalın’da Varlık ve İnsan Tasavvuru:
Makale Tanıtımını**

Ragıp Ergün

**21. Yüzyılda Uluslararası Sistemi
Yeniden Kurgulamak (Mı?)**

**Merve Suna
Özel Özcan**

**Metin Heper’in “Türkiye’de Devlet Geleneği”
Adlı Eseri Üzerine Tahlil**

**Öznur
Küçükkelepçe**